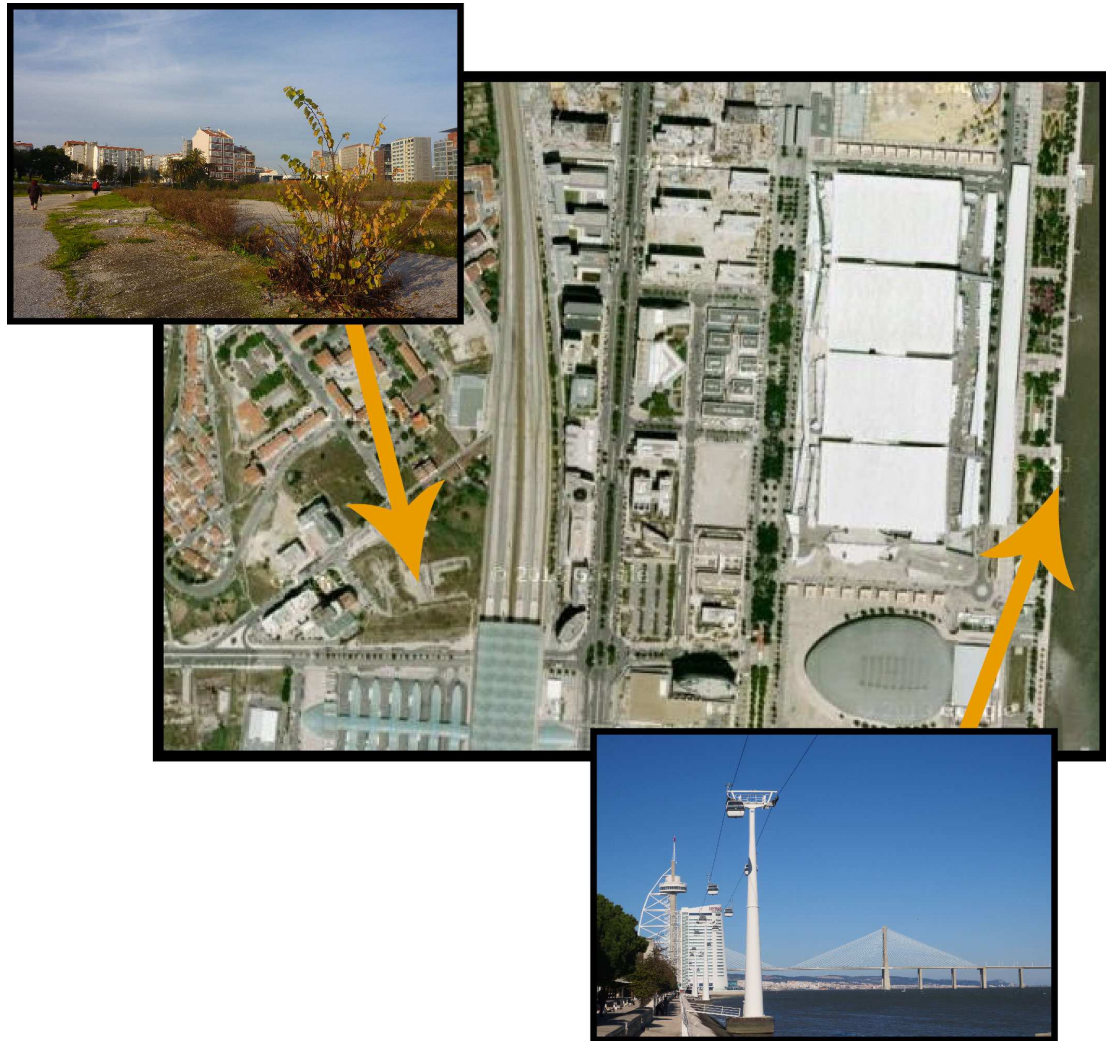

Els grans esdeveniments com a elements de transformació urbana i social

Els casos de Lisboa 1998 i Barcelona 2004

Autor: Marc Puig i Salvadó

Tutora: Dra. Núria Benach Rovira

Bloc temàtic: Dinàmiques urbanes, regionals i locals

**TREBALL DE FI DE GRAU DE GEOGRAFIA
BARCELONA, SETEMBRE 2013**

ÍNDIX

Agraiments.....	3
1. Introducció.....	4
2. Objectius, hipòtesis i metodologia.....	8
- Objecte d'estudi.....	8
- Objectiu.....	8
- Motivació.....	9
- Hipòtesis del treball.....	9
- Metodologia.....	10
3. L'Exposició Universal de Lisboa 1998.....	12
- L'espai existent.....	12
- Les actuacions realitzades.....	13
- Un recorregut per l'espai transformat.....	15
- La perifèria avui.....	20
- Valoració dels canvis.....	22
- Usos de l'espai en l'actualitat.....	23
4. El Fòrum Universal de les Cultures de Barcelona 2004.....	25
- Descripció de l'espai.....	25
- Les veus crítiques.....	27
- L'àrea avui.....	28
- La perifèria a dia d'avui.....	33
- Usos en l'actualitat.....	36
5. Una valoració del paper dels grans esdeveniments en els processos de transformació urbana i social.....	39
- Dos esdeveniments amb resultats urbanístics i socials coincidents..	42
- Els grans esdeveniments, en plena actualitat informativa.....	43
6. Conclusions.....	45
7. Bibliografia.....	48

Agraïments

A la doctora Núria Benach i Rovira, tutora del treball, per atendre i solucionar els diversos dubtes sorgits al llarg de l'elaboració d'aquest, per facilitar-me diferent bibliografia que ha estat de profit i esmenant errors que he pogut anar realitzant al llarg de la confecció del treball.

A les doctores Isabel Margarida André i Margarida Queirós, per atendre a les meves consultes proporcionant-me bibliografia i facilitant-me el contacte amb altres investigadors que podien aportar-me nova informació per a seguir amb la recerca de material que ajudés a construir aquest treball en l'objecte d'estudi lisboeta.

Al doctor João Seixas, per haver-me cedit una entrevista que va aportar-me noves perspectives per a erigir l'estudi d'aquest treball.

A Aquilino Machado, per oferir-me desinteressadament via correu electrònic, diferents eines per a optimitzar la meva recerca a Lisboa.

Als meus companys de grau durant aquests quatre anys: Eduard, Marc, Irene, Genís i Carlos, que durant la meva estada a la capital portuguesa em van facilitar els tràmits d'inscripció al treball de final de grau, a més d'altres gestions acadèmiques.

A tots ells, expressar el meu agraïment per la seva contribució puntual o quelcom més extensa al llarg de l'elaboració de la investigació i així havent format part del que és avui el meu Treball de Fi de Grau.

1. INTRODUCCIÓ

En els últims anys Barcelona i Lisboa han estat seu de diferents esdeveniments internacionals amb gran projecció global que han estat utilitzats com a oportunitats en molts sentits: per enfortir el coneixement i la repercussió de les ciutats a escala internacional, per concentrar fortes inversions tant públiques com privades en curts espais de temps, per dotar les ciutats d'infraestructures i equipaments moderns, per endegar processos de renovació d'àrees urbanes, etc.

Així, tot gran esdeveniment porta al darrere un projecte de ciutat. Acostumen a concretar-se en projectes que normalment són dirigits pel sector públic amb participació de grans institucions públiques i privades. Normalment, van associats a una impactant operació mediàtica de la ciutat i, en el terreny urbanístic, es materialitzen en una nova producció d'espai urbà lligat als interessos del sector immobiliari i amb la construcció d'una arquitectura moderna seguint els dictats dels criteris globalitzats. Sempre comporten una forta inversió de capital financer amb expectatives de retorn, que a la vegada repercuteix en un alt cost per a la venda o ocupació del espai edificat. Les àrees renovades es proposen com a àrees de nova centralitat econòmica, atractives per a clústers econòmics més o menys especialitzats tant a escala regional com global (SEIXAS, 2010).

Per tant, aquests esdeveniments han de ser curosament planificats per tal que, efímers com són en el temps, tinguin una continuïtat amb un llegat útil per a la ciutat, concebant l'espai per a que s'adapti de la millor manera als requeriments de l'economia global o per a que els habitants de la ciutat el puguin utilitzar amb una nova funcionalitat. Esdevé per tant indispensable estudiar el canvi urbanístic i social des d'una mateixa perspectiva i de manera integrada.

En el món global, les ciutats han deixat de concebre's com a grisos espais industrials per a ser espais d'oci, de compres, de serveis, d'infraestructures de coneixement i d'innovació. Espais que busquen per tots els mitjans un millor posicionament competitiu en un context de globalització per atraure inversions, amb la promoció de nous sectors no industrials, passant a ser la ciutat una màquina productora de béns i serveis i venent-se ella mateixa com a producte (HARVEY, 1989; DEL ROMERO, 2010). I una de les palanques de canvi, associada a una forta projecció de la ciutat n'és, precisament, un gran esdeveniment.

Els grans esdeveniments col·loquen la ciutat o el país sencer en el punt de mira internacional durant un període determinat. Cal que els organitzadors ho preparin tot per a què l'ocasió sigui aprofitada al màxim, habilitant una capacitat hotelera suficient,

remodelant els espais per acollir les diferents necessitats de l'esdeveniment, potenciant una imatge exterior del que es posseeix i del que interessa projectar per part dels agents i també dotant la ciutat de nous espais o infraestructures d'acord amb les demandes populars. Un gran nombre de peces que formen part d'aquest entramat en el que la col·laboració públic-privada ha de cooperar per tal que les remodelacions efectuades i les transformacions assolides converteixin la ciutat en una eficient metròpoli-empresa, obeint els dictàmens econòmics imperants i reformulant la ciutat a partir d'uns eficients criteris empresarials.

Barcelona, en les tres darreres dècades, ha estat seu de diferents esdeveniments de projecció global. El 17 d'octubre de 1986 a Lausana, en la 91ena sessió del Comitè Olímpic Internacional, Barcelona fou designada seu dels XXV Jocs Olímpics de la era moderna, passant per sobre de ciutats com París, Amsterdam o Brisbane. Des d'aquell moment, tots els projectes per a la remodelació de la ciutat previstos van ser empresos per tal d'acollir la competició sis anys més tard. A més, la reestructuració urbana que va patir Barcelona durant aquells anys anava interrelacionada amb la producció d'imatge dels nous espais urbans, amb una intenció d'exposar la ciutat en un aparador mundial a partir de la creació d'imatges icòniques associatives de l'espai fent ús de les tècniques habituals del màrqueting urbà o *city marketing*¹ (BENACH, 1993). En el pla urbanístic, la intenció fou crear àrees de nova centralitat sobre aquelles zones que havien quedat obsoletes des del punt de vista de la seva funcionalitat econòmica. Per tant, els Jocs perseguen una millora dels equipaments disponibles, sense desatendre la millora de la qualitat de vida dels habitants de la ciutat i buscant una projecció que ajudés a col·locar la ciutat dins d'un aparador de ciutats a escala internacional. Els Jocs van ser el punt culminant del “model Barcelona”, aquell punt amb pretensions d'aconterantar tant a locals com a inversors i on l'Ajuntament va emprendre una eficient política amb vocació social que es va veure reflectida en algunes de les mesures empreses, amb una decidida política d'inversió a barris perifèrics. Aquesta manera de “fer ciutat” va ser amplament reconeguda fent arribar el model al seu zenit (QUEIRÓS, 2009). Fins i tot el “model Barcelona” va ser exportat com a fórmula de remodelació urbana, sobretot a països de Llatinoamèrica. Tanmateix, les veus crítiques també apareixien titllant els Jocs Olímpics com la coartada per a la remodelació de la ciutat i la reestructuració de la metròpoli on la “mercadotècnia ciutadana”² provocava una reducció de les veus crítiques amb aquella manera de reformular l'espai (LÓPEZ, 1993).

¹ Disciplina que neix a partir de la necessitat de cercar una identitat pròpia que posi en manifest els valors d'una ciutat i de projectar els seus recursos i qualitat a públics interns i externs. Actualment és una eina de gestió postmoderna de les ciutats que implica el re-disseny de la ciutat per tal d'obtenir una millor qualitat de vida i aconseguir ser competitius internacionalment.

² Mecanisme de la governança per tal de convèncer als habitants de la necessitat de les actuacions empreses per tal d'atrapar-los en un patriotisme de ciutat que ajudés a minorar les veus crítiques que poguessin sorgir.

Només dotze anys més tard, Barcelona va acollir el primer Fòrum Universal de les Cultures, un nou esdeveniment que va servir per acabar la transformació del front marítim iniciat en anys anteriors i per atendre a un dels majors focus de conflictivitat social que restaven a la ciutat, el barri de la Mina. El 25 d'abril de 1997, el ple de l'Ajuntament aprovava per unanimitat la realització del Fòrum Universal de les Cultures, que s'ubicaria ben a prop de la desembocadura del riu Besòs. L'ambient i acollida social a l'esdeveniment, si més no, era ja diferent de l'existent en el moment dels Jocs Olímpics del 92. Les veus crítiques que havien estat reclamant, per exemple, una major construcció d'habitatge social durant els anys anteriors van fer que amb el Fòrum s'acabés l'època del majoritari consens urbà de la ciutat, provocant reaccions contràries a l'excés de propaganda per part dels agents dels èxits d'aquella manera de fer ciutat, obeint els dictàmens empresarials globalitzants a partir de les aliances amb el capital internacional (CAPEL, 2010). L'ex-alcalde de Barcelona, Joan Clos, descrivia el Fòrum en una publicació oficial posterior a la realització de l'esdeveniment com "la culminació d'un projecte emblemàtic amb resultats del tot satisfactoris, adaptant-se a les noves necessitats i exigències que apareixen a la nostra societat aprofitant per reparar els aspectes negatius que s'han acumulat al teixit urbà" (Barcelona Fòrum 2004: un nou model de ciutat. 2004:7).

No obstant, publicacions d'associacions de veïns de Barcelona, en articles com el redactat per Marc Andreu, el definien com "la transició de l'eufòria del 92 i la il·lusió del poble de creure's la millor ciutat del món a la indiferència, el desengany i la crítica de creure's amb l'obligació de ser la millor botiga del món" (La Veu del Carrer, 2004, N°84:3). En una altra publicació, Manel Andreu juntament amb Eva Fernández destacaven que "els més de 300 milions d'euros de cost que va tenir l'edificació de les infraestructures i continguts del Fòrum 2004, podrien haver-se destinat a problemes d'habitatge, equipaments, educació i convivència, problemes anacrònics de la ciutat" (La Veu del Carrer, 2004, N°84:3). Per tant, es pot entreveure una crítica a la servitud als criteris neoliberals per part dels agents que amb els Jocs Olímpics van poder arribar a crear un consens més o menys unitari per part de tots els actors i usuaris de la ciutat que va trontollar posteriorment. Un altre punt desfavorable que va fer incrementar les reticències ciutadanes a l'esdeveniment és que es desenvolupés per complet dins d'un recinte tancat i sense accés públic si no era amb previ pagament.

Per últim, els tres pilars en els quals es sustentava el Fòrum –la sostenibilitat, la diversitat cultural i la pau- feien créixer les crítiques a l'esdeveniment degut a la sensació per part de la ciutadania que era justament el sistema –la classe política i les empreses- el que es plantejava la recerca de solucions per uns problemes que segons alguns, els mateixos agents generaven. Per tant, l'argument antifòrum es centrava en que "era una iniciativa especulativa, que la presència de patrocinadors comercialitzava

els valors ètics, que les entrades eren cares i que el recinte tancat resultava discriminatori” (BOTELLA, 2006).

Just al mig del període entre 1992 i el 2004, Lisboa també es va embarcar en l’organització d’un gran esdeveniment. El 1998 va tenir lloc l’Exposició Universal de Lisboa a la part oriental de la ciutat, un emplaçament fins llavors de caire industrial i on s’hi establia la única refinadora situada dins d’un terme municipal en una gran ciutat europea. També s’hi ubicava una estació de tractament d’aigües residuals i diferents estacions portuàries que provocaven que l’espai tingués certs paral·lelismes al altre objecte d’estudi per la presència d’infraestructures pesades abans de la seva transformació.

L’adjudicació de l’esdeveniment es va realitzar l’any 1992. L’àrea de la Exposició ocuparia 50 hectàrees d’un total de 350 hectàrees reformades. Aproximadament la meitat d’aquestes esdevindrien nou habitatge. 5 quilòmetres de front fluvial serien rehabilitats. Fou el major esdeveniment mai realitzat per Portugal, deixant enrere l’Exposició del Món portuguès, que va tenir lloc el 1940 a l’àrea de Belém, a l’extrem occidental de la ciutat, també transformant-la urbanísticament. Es cercava la revitalització de l’àrea que degut als usos que s’hi ubicaven havien degradat l’espai. (PORTAS en FIGUEIRA, 2012.)

Aquest espai inhòspit va ser planejat per a ser la seu de l’Expo i, conscients de l’espai on s’hi ubicava, els urbanistes de l’ajuntament de la ciutat van redactar el “Pla d’urbanització de la zona circumdant” per tal de garantir la integració de la zona d’intervenció de la Expo 98 en el teixit urbà perifèric anteriorment degradat (MATIAS, 2004). Aquest teixit havia estat construït durant la dècada dels 60, amb presència a principis de la dècada dels 90 d’alguns nuclis disseminats d’assentaments de barraques en condicions d’insalubritat, que rodejaven les zones industrials d’activitats portuàries (CABRAL et al, 1998). En aquest sentit, per tant, la ubicació de l’esdeveniment en aquell emplaçament manté paral·lelismes amb el del Fòrum 2004, una àrea degradada perifèrica, amb la conseqüent erradicació de la indústria o infraestructures pesades que ocupaven l’espai i amb una reconquesta de l’espai propiciada per la ubicació dels recintes de la Exposició Universal enfront del riu. Aquí també, es tractava d’invertir la tendència de una metròpoli que vivia d’esquena a l’aigua.

Es volia crear nou habitatge, noves infraestructures culturals, comercials i ferroviàries contenint la irracionalitat a l’hora de realitzar la planificació de l’espai, revertint la tendència que caracteritzaven els grans esdeveniments fins aquell moment (FIGUEIRA, 2012).

2. OBJECTIUS, HIPÒTESIS I METODOLOGIA

En aquest treball s'analitzen els espais concrets que, a partir de la realització de dos esdeveniments, el Fòrum de les Cultures de Barcelona l'any 2004 i la Expo Internacional de Lisboa l'any 1998, van patir una metamorfosi d'una àrea litoral, marítima en el primer cas i riberenca en el segon, i a partir de l'observació, de l'anàlisi bibliogràfica i la recollida de diferents opinions d'urbanistes expressades en llibres i revistes o mitjançant les entrevistes realitzades valorar els efectes d'aquests esdeveniments en el teixit urbà i social.

Objecte d'estudi

Els efectes dels grans esdeveniments a l'hora de remodelar certs aspectes de la morfologia urbana i alguns problemes de caire social a partir d'una comparativa entre l'Exposició Universal de Lisboa 1998 i el Fòrum de les Cultures de Barcelona 2004.

Objectiu

L'objectiu principal d'aquest treball és valorar si els grans esdeveniments poden arribar a ser un bon element de canvi d'algunes dinàmiques urbanes i socials o si tan sols darrere del discurs d'un benefici comú per al conjunt de la societat s'hi amaga l'interès públic i/o privat obeint doctrines de caire neoliberal. Per tal, caldrà:

- Conèixer quins són els motius que van motivar als agents a organitzar l'esdeveniment i quins eren els elements de la morfologia urbana i social que a partir d'aquest volien canviar i a partir de quines intervencions.
- Conèixer per què un ajuntament creu convenient organitzar un gran esdeveniment i com a partir de determinades accions empreses en el traçat urbà s'intenten redreçar algunes de les problemàtiques d'aquells espais, tant de caire urbà com social.
- Estudiar el llegat de les intervencions empreses per tal d'albergar aquell esdeveniment, entreveure quina era la principal missió per part dels agents a l'hora de determinar quin ús tindrà aquell espai un cop passat l'esdeveniment i els efectes de la intervenció en la millora de la qualitat de vida de les àrees circumdants de les reformades.

Motivació

S'ha començat un treball com aquest per diferents circumstàncies. La més important és haver participat en un programa de mobilitat internacional per a estudiants durant el primer quadrimestre del quart any de carrera a la ciutat de Lisboa. També la importància dels grans esdeveniments en la projecció internacional de la ciutat i com el turisme se'n beneficia. Degut a altres estudis anteriors que vaig realitzar relacionats amb el turisme, m'ha interessat conèixer les repercussions que un gran esdeveniment pot arribar a ocasionar i com el seu llegat pot perdurar en el temps. Com la ciutat crea i ven una imatge a l'exterior, que posteriorment es tradueix en una major o menor atracció de turistes i capital segons l'èxit i l'atractiu de la marca creada i comercialitzada. En aquest treball, s'aborden les repercussions però des d'una perspectiva menys coneguda per mi fins ara, amb l'anàlisi urbà i social dels grans esdeveniments.

Hipòtesis del treball

- S'utilitza un gran esdeveniment per realitzar una lectura transversal del territori, de les necessitats i mancances que aquest posseeix i formular les estratègies de remodelació dels espais que s'emprendran per tal de dotar de majors serveis determinades àrees per tal de fer-les també més competitives obeint a criteris econòmics.
- En l'organització dels grans esdeveniments es manifesta la difícil tasca de combinar l'esforç per millorar la qualitat de vida dels habitants i l'atenció a les reivindicacions populars amb la lluita competitiva entre ciutats per tal de situar-se dins de l'escena mundial mitjançant les ràpides transformacions urbanes empreses.
- Amb la millora de les infraestructures i dotacions de serveis en un barri inevitablement es provoca una revalorització del sòl, procés que pot conduir a una major qualitat de vida o pot provocar un procés de gentrificació, amb la conseqüent expulsió de certa part de la societat a la perifèria, sense arreglar ni pal·liar certs dèficits estructurals de la societat.
- Un gran esdeveniment acaba sent un element que propicia la compleció de les funcions empresarials i productives que mancaven a l'àrea.

- La realització de l'esdeveniment per part d'ambdues ciutats ha intentat crear una nova àrea de centralitat obeint a dictàmens neoliberals amb actuacions locals sense un clar diàleg entre la perifèria i l'àrea reformada.

Metodologia

La metodologia utilitzada pel treball ha estat primerament realitzar una observació directa realitzada en ambdues zones: al llarg de 5 dies a l'àrea de la Exposició Universal de Lisboa 1998 entre els mesos d'octubre de 2012 i febrer de 2013. A l'àrea del Fòrum de les Cultures de Barcelona 2004 foren 3 dies, on les observacions realitzades transcorregueren entre els mesos de març i juliol de l'any 2013. La finalitat de les diferents visites a l'àrea d'estudi era el conèixer de primera mà la morfologia i les característiques urbanes i socials de l'àmbit d'estudi.

La finalitat de la observació directa fou la recollida d'informació a partir de la realització de fotografies i anotacions dintre de l'àrea del gran esdeveniment a estudiar i de la seva perifèria immediata. La tècnica escollida fou aquesta ja que complementa el treball aportant-hi una perspectiva diferent que enriqueix i complementa la recollida de fonts secundaries i ajuda a obtenir i construir una opinió pròpia de l'àrea d'estudi. També desenvolupa l'esperit crític al contrastar la informació obtinguda a partir de la bibliografia, observant en primera persona l'àrea del gran esdeveniment. El mètode d'observació directa és l'únic en les ciències socials amb el que es pot obtenir informació sense la necessitat de mitjançar un intermediari. Per consegüent, investigar amb aquesta tècnica qualitativa ajuda a observar en primera persona la transformació dels efectes que provoquen certs canvis, com per exemple la reordenació d'un determinat espai, objecte d'estudi d'aquest treball (QUIVY i VAN CAMPENHOUDT, 1997). Tota la informació obtinguda, un cop tractada, queda plasmada en els dos apartats que descriuen la zona on es va desenvolupar el gran esdeveniment, tant de la capital portuguesa com la catalana en una descripció de l'estat de l'àrea en l'actualitat, a partir d'una ruta que amb un seguit de fotografies il·lustren alguns dels èxits i fracassos dels dos projectes i els seus efectes en el territori.

Ahora, s'ha realitzat una exhaustiva recerca bibliogràfica tant de caràcter general sobre els processos de transformació urbana influïts pels grans esdeveniments com dels dos casos analitzats amb la finalitat de conèixer l'espai, la seva història, els seus antics usos, la remodelació i l'estat avui dia de l'àrea. La bibliografia emprada per aquest treball abasta diverses opinions, per tal de conèixer els diferents discursos que des d'agents a associacions de veïns utilitzaven per tal de defensar o criticar els beneficis o prejudicis que comportava la celebració del gran esdeveniment. Altres documents consultats que han ajudat a construir el treball han estat multitud d'articles publicats per reconeguts

investigadors en l'àmbit de l'urbanisme, la geografia social i el turisme. Alguns articles periodístics han complimentat la informació de caire més actual que es precisava per a la indagació.

S'ha realitzat una sèrie d'entrevistes a reconeguts experts en el cas de Lisboa, atesa la menor quantitat d'informació disponible en comparació amb el cas de Barcelona, amb la finalitat d'orientar la recerca per tal d'optimitzar el temps de l'estada a la capital lusitana. A finals de gener de 2013 es va realitzar una entrevista a João Seixas, professor associat a l'Institut de Ciències Socials de la Universitat de Lisboa, doctor en Geografia Urbana per la Universitat Autònoma de Barcelona i coordinador de projectes de desenvolupament i regeneració urbana. També se'n van realitzar a diferents professors de l'Institut de Geografia i Ordenació del Territori – IGOT de la Universitat de Lisboa, com Margarida Queirós, doctora especialista en desenvolupament sostenible i planejament participatiu i Isabel Margarida André, doctora especialitzada en geografia política i desenvolupament local i regional, que em va facilitar el contacte amb Aquilino Machado, antic estudiant de la Universitat de Lisboa que va realitzar el seu treball de final de màster sobre l'impacte de les actuacions realitzades a l'àrea de l'Exposició Universal de Lisboa. El contacte va ser, en aquest cas, via correu electrònic degut al poc temps disponible per tal de concertar una entrevista. En el cas de les entrevistes personals, eren entrevistes obertes ja que en aquell moment la informació obtinguda sobre l'objecte d'estudi era limitada i resultava útil escoltar qualsevol indicació que els diferents entrevistats creien interessant per tal de començar a treballar i realitzar una adequada recerca bibliogràfica.

Els mapes presents en el treball han estat realitzats a partir del software Adobe Illustrator. Les ortofotografies emprades han estat extretes de l'Institut Cartogràfic de Catalunya en el cas d'estudi barceloní i de Google Maps en el cas d'estudi lisboeta, degut al pagament d'alguns dels materials cartogràfics oferts per l'Institut Geogràfic Portuguès.

3. L'EXPOSICIÓ UNIVERSAL DE LISBOA 1998

L'espai existent

L'Exposició Universal de 1998 es va situar a la zona nord-est de la capital portuguesa, junt a l'estuari del Tajo, ocupant part de les freguesies³ de Moscavide, Santa Maria dos Olivais i Sacavém, aquest últim en el concelho⁴ de Loures.

Figura 1. Localització de l'Exposició Universal de Lisboa 1998 en el municipi de Lisboa.
Elaboració pròpia. Imatge Google Maps, 2013.

Actualment i degut a la celebració de l'esdeveniment, l'espai disposa d'una estació de trens regionals, Oriente, que també dóna nom a l'estació de la parada de metro vermella. La nova estació ferroviària va ser inaugurada el 19 de maig de 1998, dissenyada per l'arquitecte i enginyer valencià Santiago Calatrava. El metro va ser prolongat també el mateix any des d'Alameda, barri central de la capital fins al Parque das Nações.

Lisboa, que havia viscut al llarg dels segles donant l'esquena al riu, havia reservat la seva zona oriental de la ciutat per desenvolupar la indústria pesant. Avançant el segle XX, l'àrea ja patia una gran obsolescència degut a les instal·lacions ubicades a l'extrem oriental de la ciutat (amb dipòsits petrolers, vells magatzems militars, un gran escorxador i un abocador a cel obert) i les polítiques d'habitatge social programat per l'ajuntament des dels anys 60 hi havia situat nombrosos polígons d'habitatge a les àrees

³ Unitat d'administració local en la que es divideix un municipi

⁴ Municipi

circumdants (OIT, 2004). Barris que s'havien construït clandestinament degut a l'existència d'espais lliures i barats, pròxims als llocs de treball, evidenciant una falta de planificació urbana degut al creixement orgànic dels habitatges i la coexistència de diferent tipologia d'edificis arreu. Alguns d'ells no tenien corrent elèctric, hi havia un gran nombre de voreres sense pavimentar i l'àrea no gaudia de serveis públics bàsics com recollida d'escombreries (SOEIRO DE BRITO, 1976). S'havia generat un espai degradat amb una manca d'equipaments i serveis evident. Per tant, amb l'oportunitat de l'Expo 98 es va elegir aquest emplaçament amb l'objectiu de revitalitzar un entorn amb activitats productives obsoletes, amb un dèficit estructural en la dotació de serveis socials i infraestructures necessàries i amb la intenció explícita de crear una àrea de nova centralitat dinàmica, tractant de dotar a les freguesies d'una major qualitat de vida a partir d'aquest gran projecte (CET/DAEST, 1994). Es tractava, en definitiva, que la transformació urbana de la ciutat desencadenés els canvis socials necessaris. El comitè organitzatiu de l'Expo 98 va tenir en compte els motius pels quals altres seus organitzatives van fracassar en el llegat del esdeveniment en instal·lacions per a la ciutat, com va succeir a Sevilla 1992, i es va procedir a redactar el primer Pla Estratègic de Lisboa l'any 1992, amb l'objectiu de no caure en els paranys que havien fet fracassar altres grans esdeveniments amb unes característiques similars al que anava a tenir lloc a la capital portuguesa. (LOURENÇO, 2002).

Les actuacions realitzades

L'actuació principal que es va emprendre a l'hora de regenerar aquest espai va ser el de promoure un canvi d'ús total de les activitats que s'hi desenvolupaven en aquest indret. L'eliminació total de la indústria pesant que s'ubicava en l'extrem oriental de la capital, on encara en l'actualitat hi queden reductes industrials i logístics arreu de la ciutat. Un bon exemple per tal d'observar aquest fenomen s'aprecia en el trajecte que transcorre entre l'estació de tren de Santa Apolonia, ben a prop del centre de la ciutat, a Oriente, l'àrea d'estudi. S'observa en tot el litoral oriental de la capital la presència de diferents polígons industrials dispersos a banda i banda del traçat ferroviari, alguns d'ells abandonats, i també la presència d'un gran port logístic. D'igual forma que en el trajecte de tramvia 15 des de Praça do Comércio, centre neuràlgic de Lisboa fins al barri de Belém, on s'hi pot trobar dos dels reclams turístics més importants de la capital portuguesa (la Torre de Belém i el Monasterio dos Jerónimos, ambdós Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO), es localitza un port logístic ben a prop del pont del 25 d'abril, en ple centre de la ciutat.

Amb l'elaboració del primer Pla Estratègic treballant conjuntament amb l'Administració del Port de Lisboa, es va iniciar l'operació de rehabilitació i revitalització per la substitució dels enclavaments portuaris antics i planificant i ideant

la nova façana urbana en les àrees obsoletes, planejant múltiples funcions urbanes que coincidirien en el mateix espai: àrees de restauració, comerç, serveis, implantació d'espais naturals/verds, instal·lació d'un port esportiu, millora dels canals d'embarcament, activitats ludicoculturals i habitatge (OIT, 2004).

Quatre van ser els principals objectius a assolir per part dels organitzadors de l'esdeveniment:

1. Restablir la connexió entre la ciutat i el riu.
2. Restaurar el medi ambient i redescobrir la seva utilitat, restablint el paisatge natural danyat per les activitats desenvolupades en l'emplaçament en les darreres dècades.
3. Desenvolupar un teixit urbà cohesionat amb la resta de la ciutat.
4. Convertir l'àrea en una nova centralitat de l'àrea metropolitana de Lisboa. (LOURENÇO, 2002).

Per tal d'assolir aquests objectius calia dotar d'una millor accessibilitat la zona, ampliant notòriament les infraestructures viaries i de transport públic urbà i interurbà i podent arribar a crear la desitjada, per part dels agents, àrea de nova centralitat dins de l'àrea metropolitana de la capital. La prolongació de la línia vermella del metro i l'habilitació d'una gran estació d'autobusos urbans i de mitja distància va ajudar a crear aquest node, on també l'estació de tren d'Oriente, dissenyada per Santiago Calatrava, facilitava l'accés ferroviari a l'espai, degut a ser la porta d'entrada dels trens interurbans i regionals a Lisboa. L'edificació de grans edificis preparats per albergar a tot tipus d'empreses multinacionals i de diferents pavellons i palaus de congressos que un cop finalitzada l'Exposició Universal serien seu d'altres activitats (seus de negocis lucratius des del Casino de Lisboa a l'Oceanari de la ciutat, fins al Palau de Congressos que substituïria l'anterior ubicat a la freguesia d'Alcantara). Per tant, amb un llegat per a la ciutat degut a la gran inversió pública exercida en l'àrea. Es van habilitar un gran nombre d'habitatges d'alt standing arreu del litoral de l'àrea i d'altres de mig-alt standing que complementaria la dotació de nou habitatge a la ciutat.

L'obertura de diferents hotels arreu del parc destinats en primer lloc, a donar allotjament a una àrea que previsiblement, degut a les properes instal·lacions firals i d'empreses internacionals, servirien per albergar turisme de negocis i en segon lloc turistes que ampliaria sensiblement la capacitat hotelera de la capital. Indirectament, totes aquestes obres empreses haurien de provocar una millora de la qualitat de vida de la perifèria de l'àrea amb la sensible millora en aspectes tant diferents com la comunicació o la instal·lació de grans àrees comercials, intentant crear sinergies positives entre ambdues contrastades realitats. Juntament hi hauria una major demanda de treball degut a les noves activitats productives que ocuparien el Parque das Nações.

Els agents tenien clar i així es va plasmar dins del Pla Estratègic de Lisboa que la ciutat “volia guanyar el riu sense perdre el port”, reurbanitzant i sanejant una àrea obsoleta i amb un deteriorament evident del medi ambient, on calia reubicar les activitats portuàries de Lisboa, sense perdre competitivitat i continuar sent “la Porta d’entrada Atlàntica” d’Europa i Amèrica (OIT, 2004).

Un recorregut per l’espai transformat

A partir de la observació directa realitzada durant l’estada a Lisboa, es procedeix a descriure el que és actualment l’àrea del Parque das Nações i la seva immediata perifèria. Per a la seva més fàcil comprensió, sobre el mapa s’hi situen diferents números que il·lustren el paisatge existent a partir de les agrupacions de fotografies. Es realitza un itinerari en sentit nord-sud per tal de facilitar la comprensió de l’espai.

L’àrea transformada per l’esdeveniment es situa als voltants del pont Vasco de Gama, el més llarg d’Europa amb 17.200 metres. La seva construcció començà l’any 1995 i el 29 de març de 1998 va tenir lloc la seva inauguració, que facilitava l’accés a la riba sud del Tajo habilitant el segon pont que creuava el riu des de la capital portuguesa, juntament amb el pont del 25 d’abril i així facilitant un itinerari alternatiu en un intent de descongestió d’aquesta concorreguda infraestructura.

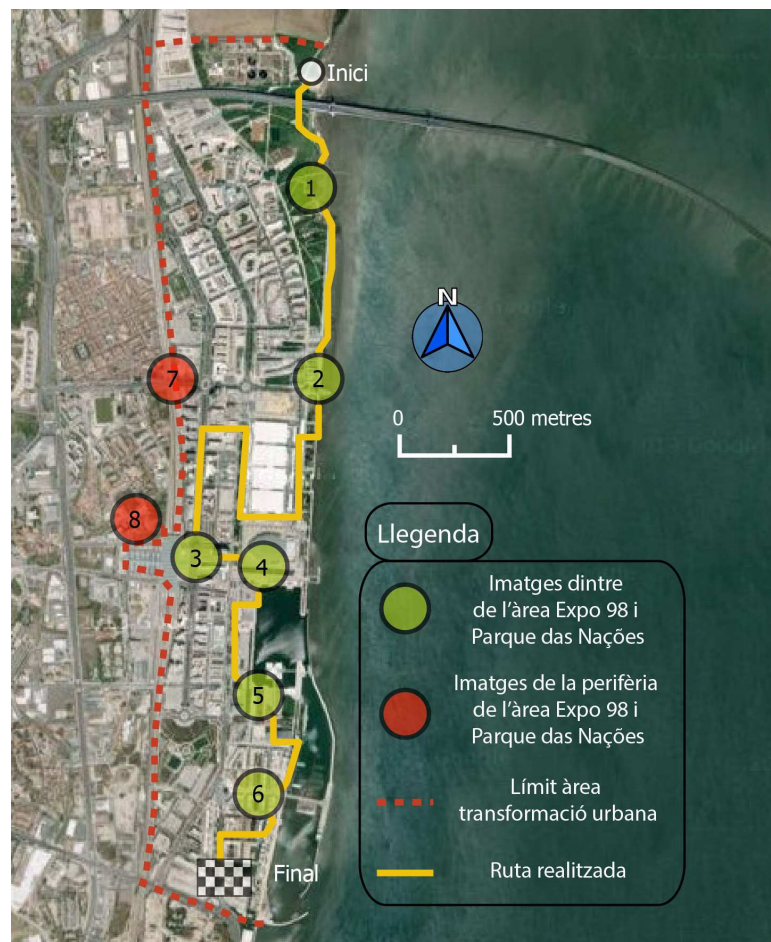

Figura 2. Mapa de l’àrea de la Exposició Universal de Lisboa 1998. Elaboració pròpia. Imatge Google Maps, 2013.

Ens trobem en una àrea amb diferents ponts de fusta que transcorren en paral·lel sobre el marge del riu que permeten també apreciar la flora i fauna que s’hi desenvolupa en un entorn com aquest sense malmetre-la, intentant preservar la matriu ecològica del riu

Tajo, malmesa per l'ús que durant les dècades anteriors tenia aquest espai. Es pot apreciar com el “Jardim do Passeio dos Herois do Mar” és un espai on els habitants de la ciutat l'utilitzen com a àrea d'esbarjo degut a la tranquil·litat de l'entorn, un parèntesi en el tràfec general que s'aprecia dintre la mateixa àrea i la capital lusitana. També s'hi realitza pesca esportiva i l'àrea disposa de bars i de servei de lloguer de bicicletes.

1) Pont Vasco de Gama i passarel·les sobre el riu Tajo.⁵

Vorejant l'àrea més pròxima al front fluvial, i a uns metres dels parcs que sovintegen el litoral riberenc de l'espai, s'hi disposen al llarg de tot el parc diferents blocs d'habitatges d'alt standing, amb grans zones enjardinades i amb bones vistes al riu i a tota l'àrea nord del Parque das Nações. Com més deixem enrere el Tajo, els edificis passen a ser menys sofisticats, tot i que amb grans places habilitades entre blocs que provoquen que l'espai gaudeixi d'una tranquil·litat envejable, fet que revaloritza l'espai ja que poques àrees de la ciutat lisboeta poden oferir un emplaçament on la tranquil·litat sigui tan palpable. Si més no, s'observa com el sòl s'organitza a partir de les característiques morfològiques del mateix, ja que els espais amb majors possibilitats per l'emplaçament on s'ubiquen, l'arquitectura del edifici i les característiques del mateix esdevenen més exclusius que la resta. Un fet remarcable és el gran número d'immobles amb cartells de “en venta o lloguer”, fet que evidencia que segurament es va edificar un nombre massa gran d'habitatges segons la demanda disponible, que juntament amb el context socioeconòmic del país, no facilita la compra dels immobles sobrants en aquesta benestant àrea de la capital.

2) Diferents blocs d'habitatges de l'àrea i la Torre Vasco de Gama.

⁵ La totalitat de les fotografies que apareixen en aquest apartat han estat realitzades durant les diferents jornades en que es va realitzar l'observació directa.

Arribant a la Torre Vasco de Gama el visitant s'endinsa al recinte de la Exposició Universal de Lisboa 1998. La torre, ideada per Regino Cruz, compta amb 142 metres d'altura i esdevé l'edifici més alt de Portugal. La seva arquitectura provoca reminiscències a les caravel·les portugueses, ja que cal recordar que el 1998 es complien el cinquè centenari de l'arribada del navegant a costes de la Índia. L'edifici compta també amb l'Hotel Myriad 5 estrelles que disposa de diferents sales per a la realització de reunions i esdeveniments i també àrea de Spa i restaurant panoràmic.

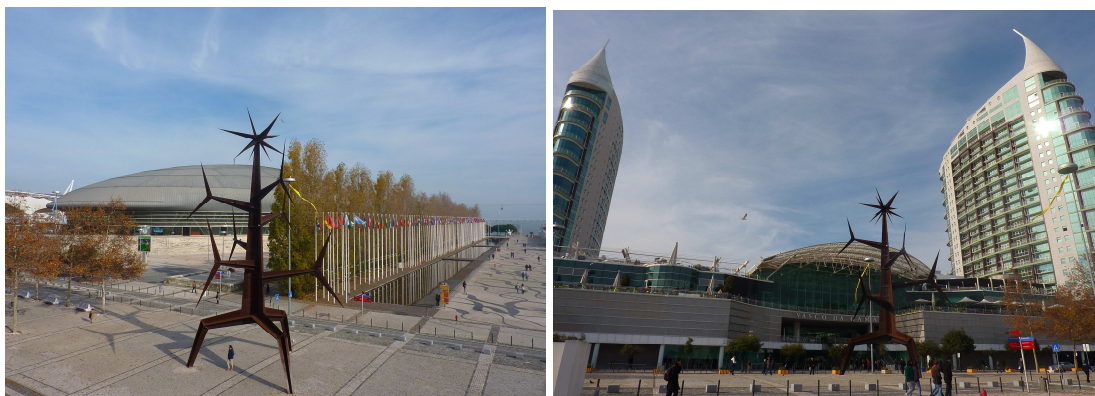
Una mica més al sud i rodejat de avantguardistes jardins i moderns parcs infantils ens trobem el nou recinte de la Feira Internacional de Lisboa, substituint les obsoletes instal·lacions que es trobaven fins aleshores a la freguesia d'Alcantara. Juntament al recinte firal, deixant una mica enrere el riu podem trobar un gran nombre d'edificis seus de marques internacionals, com per exemple IBM. Torna a ser destacable el gran nombre d'edificis completament buits amb grans cartells enunciant la seva venda o lloguer. També en aquesta àrea s'hi troba el Campus de Justiça de Lisboa i l'edifici Expo'98. La missió que desplega un cop acabat el gran esdeveniment que va ocupar aquest espai és per a la realització de plans de regeneració urbana emfatitzant la seva rehabilitació urbana i ambiental, amb una requalificació dels territoris degradats (Parque Expo, 2013). Per tant, estableix un model d'actuació urbana a partir del realitzat en aquest emplaçament i juntament també el promociona per tal de que esdevingui seu de diferents empreses multinacionals i creant una àrea de nova centralitat.

Avançant en el recorregut per l'àrea pròpiament de la Exposició, s'arriba a la porta d'accés per la majoria de visitants, l'estació d'Oriente, obra de Santiago Calatrava, amb la seva característica arquitectura post-moderna que concorda perfectament amb l'estètica de l'espai transformat però posteriorment podrem apreciar el xoc visual que evidencia una falta de diàleg en l'espai que provoca a la seva perifèria immediata. Sortint de l'estació ens trobem el centre comercial Vasco de Gama, obeint a una de les "lleis" de la regeneració urbana de les últimes dècades. Tota gran obra comporta la creació d'un centre comercial, que ajuda a que l'àrea de nova centralitat proposada pugui ser una realitat, i així obeir també als dictàmens neoliberals de regeneració urbana, més com a espai de consum i no tant com a element de transformació social. A banda i banda del centre comercial hi trobem dues grans torres d'apartaments, també amb una arquitectura que, com a la torre Vasco de Gama, recorda al de les caravel·les portugueses.

3) L'estació d'Oriente, principal porta d'accés a l'àrea, obra de Santiago Calatrava i el centre comercial Vasco de Gama.

En aquesta àrea més pròxima a l'estació s'hi ubiquen també diferents hotels i empreses de gran importància en territori portuguès, com la companyia telefònica Optimus o Vodafone. Un cop creuem el centre comercial ens trobem el Pavilhão Atlântico, el Palau Sant Jordi de la capital portuguesa, dissenyat per l'arquitecte Regino Cruz. Des del 15 de maig de 2013 s'anomena MEO Arena degut a l'adquisició dels drets del nom del pavelló per part de Portugal Telecom. Amb un aforament de 20.000 espectadors, durant l'exposició albergava l'espectacle Oceans i Utopies. En l'actualitat s'hi organitzen congressos, concerts i diferents esdeveniments esportius.

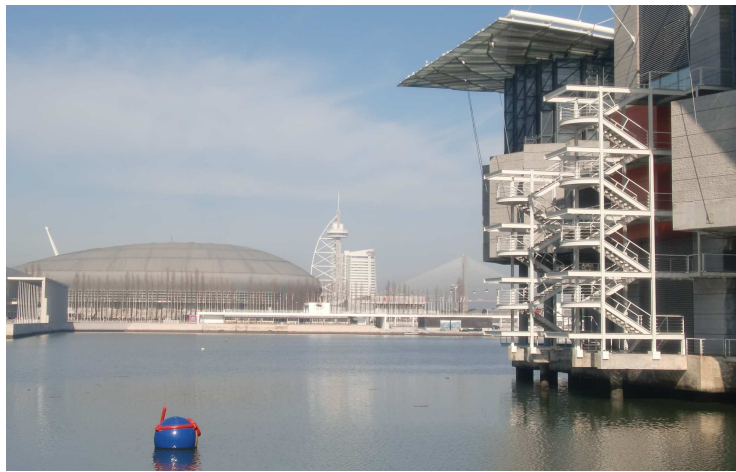

4) El MEO Arena, les banderes participants en la Exposició Universal de 1998 i el centre comercial Vasco de Gama, amb les icòniques caravel·les portugueses custodiant-lo.

Es pot trobar un gran nombre d'establiments de restauració degut al nombre de visitants, tant de població portuguesa com de turistes que s'hi concentren en aquest espai. Hi ha la possibilitat també de llogar de bicicletes i tricicles, gaudir de la panoràmica des del telecabin tot bordejant el litoral de l'àrea del gran esdeveniment (on es pot apreciar la gran transformació que va patir Lisboa en tota la seva àrea fluvial oriental) i també hi el casino de Lisboa, que es troba en l'antic pavelló del Futur de la Expo'98. És l'àrea amb major dinamisme de tot el Parque das Nações, ja que convergeixen en un mateix espai diferents usos: com a producte turístic de la capital, com a àrea de lleure i esbargiment de la població local i com àrea comercial i de

negocis. Ben a prop s'ubica el Pavelló de Portugal, obra d'Álvaro Siza Vieira. És un dels pocs edificis que actualment encara no han trobat cap ús permanent de les instal·lacions, tot i que s'havia proposat que fos la Seu del Consell de Ministres o del Museu d'Arquitectura. Comença a patir alguns símptomes de degradació per falta de manteniment.

Continuant el recorregut es troba un dels grans reclams del Parque das Nações a l'actualitat. L'oceanari de Lisboa, el segon més gran del món i amb una afluència d'un milió de visitants anual, és el segon recinte més visitat de Portugal després de l'estadi del Benfica, l'estádio da Luz. Dissenyat per Peter Chermayeff i amb una particular arquitectura, recorda a un portaavions.

5) En primer pla, l'oceanari de Lisboa. S'observen altres instal·lacions anteriorment citades, com el MEO Arena, la Torre Vasco de Gama, el telecabin i el pont Vasco de Gama en últim terme.

Apropant-se al marge sud del recinte, es troba el Pavilhão do Conhecimento i el Teatre Camões, passant per enmig d'àrees enjardinades on el visitant pot trobar gent passejant i practicant esport, des de footing a bicicleta. Destacar que és dels pocs llocs de la ciutat on trobem la presència de skaters, degut a que Lisboa està "asfaltada" per la seva típica llamborda, sigui ja en les carreteres com a les voreres, sumant-hi el desnivell present arreu de la ciutat, que dificulta, encara més, la pràctica d'aquest esport. També l'afluència de ciclistes enmig de la ciutat no és excessiva en part degut a l'orografia, la nul·la habilitació de carrils ciclistes i les llambordes, que depenent del barri on ens trobem presenten deficiències bastant evidents en l'asfaltat, fet que dificulta la pràctica de qualsevol esport dins de la ciutat.

Ja fora de l'àrea Expo, tornem a trobar un tipus de planificació urbana a partir dels patrons que hem trobat a l'àrea nord anteriorment comentada. Una arquitectura i planejament urbanístic, això si, diferent al que trobàvem al marge nord. S'hi troba un agradable i tranquil passeig marítim, amb presència de cases unifamiliars i àrees de restauració disperses. Cal destacar que en aquest àmbit hi ha algunes empreses de

lloguer i compra d'embarcacions marítimes, pel que podem fàcilment intuir a quin tipus de públic s'acaba dirigint aquest espai. Disposa d'un port esportiu de moderada envergadura. Un cop deixem el front fluvial enrere trobem edificis més grans, visiblement d'un menor luxe i amb grans espais enjardinats, en un espai tranquil, al marge de l'àrea de més activitat del Parque das Nações. Es torna a trobar un gran nombre d'edificis amb diferents cartells de "en venta". Uns patrons d'urbanització de l'espai i amb unes conseqüències similars, d'un gran nombre d'immobles per ocupar, tant al marge nord com sud. Enmig d'uns immobles podem trobar la torre Galp, deixant entreveure els usos que fins fa poc eren els habituals en aquest indret i un dels pocs elements que s'han conservat del patrimoni històric de l'emplaçament. S'ha habilitat una passarel·la que envolta la torre on a mitja altura de la mateixa s'ha construït un petit mirador que deixa veure el marge sud de l'àrea del Parque das Nações. Endinsant-nos una mica més, trobem diferents parcel·les de terreny sense construir, amb algunes de les tanques caigudes, on poc a poc la vegetació hi va guanyant terreny. Ja limitant amb l'oest, s'hi disposa un hospital privat juntament amb una escola. A l'extrem sud s'hi ubica l'empresa Audi i grans infraestructures viàries.

6) A l'esquerra, passeig riberenc de l'àrea sud amb luxoses cases aparellades. A la dreta, blocs d'edificis situats a segona línia, amb la Torre Galp sobresortint. En primer pla, parcel·la on les tanques caigudes deixen apreciar com encara hi ha sòl sense cap mena d'ús dins l'espai.

La perifèria avui

La línia de separació entre l'àrea reformada per al gran esdeveniment i a la seva perifèria immediata la conforma la via de tren. El traçat ferroviari marca una agressiva frontera en diferents sentits: Fins on va arribar la planificació per al rentat de cara de l'àrea oriental de Lisboa, fins on van arribar els excessos i fins on no va arribar el capital per tal de reformar alguns dels dèficits estructurals que porten arrossegant els barris limítrofs. Es pot apreciar com a partir dels edificis presents per albergar oficines i hotels creen una pantalla per tal d'amagar la realitat que hi ha al darrere d'aquest món paral·lel que esdevé el Parque das Nações.

7) El traçat ferroviari esdevé la frontera entre dues realitats. Els edificis pantalla de l'àrea del Parque das Nações col·laboren activament a diferenciar ambdues àrees. La fragmentació del paisatge és evident.

Es tracta d'un barri construït a partir dels anys 60, per tal d'albergar part de la població va treballar en l'indústria pesada que ocupava l'espai ara remodelat. Sempre havia estat un àrea amb un dèficit pel que fa a infraestructures de comunicació. Amb el gran esdeveniment part de les mancances històriques del territori es van per fi suplir aquests dèficits. D'altres semblen que continuaran presents en els barris fins a nous temps de prosperitat. Voreres sense pavimentar, pàrquings de terra on s'amunteguen els cotxes, i fins i tot pals de fusta que serveixen enmig del carrer com a estenedor públic, a pocs metres de l'estació d'Oriente. Aquesta estació també aboca al visitant a la realitat que interessa vendre i que aquest cal que s'endugui de la ciutat. Una Lisboa moderna i innovadora, amagant la realitat que a pocs metres d'aquesta nova Lisboa s'hi troben problemàtiques arraigades en el territori que un gran esdeveniment no va poder guarir.

8) A la imatge anterior, usos de l'espai públic circumdant l'estació d'Oriente. En les imatges inferiors, a l'esquerra, camí de pas habitual pels veïns que habiten als blocs contigus a l'estació d'Oriente. A la dreta, un dels paisatges actuals de l'àrea: la teulada de l'estació de Calatrava, els blocs d'edificis contigus a l'estació i restes del passat industrial abandonat.

Per l'avinguda Berlim, avinguda que tot just comença darrere de l'estació dissenyada per Santiago Calatrava, s'instal·la l'estació d'autobusos d'Oriente en un entorn on creuen diferents vies de comunicació, on al voltant de les mateixes s'hi disposen diferents edificis industrials abandonats, entremesclats amb d'altres parcel·les de terreny sense cap funció ni amb cap intenció de donar-li cap. Algun establiment comercial de mitjana mida d'una gran companyia internacional de bricolatge complementa l'oferta que el centre comercial no ofereix.

Es troba aquí la constatació d'on rau el límit que la planificació s'ha oblidat d'integrar l'espai i crear un paisatge continu. La modernitat i la degradació conviuen junts, deixant passar l'oportunitat d'una gran inversió en un territori que ajudi a promocionar al capital internacional la nova àrea de centralitat però que no obli de cohesionar el teixit social existent abans de la celebració de qualsevol gran esdeveniment.

Valoració dels canvis

Actualment la zona oriental de Lisboa gaudeix d'un notable dinamisme i el Parque das Nações és una àrea que tot i que no compta amb una excepcional accessibilitat tot i la evident millora amb les actuacions empreses i sumant-hi la localització quasi perifèrica, s'hi relacionen en l'espai des de turisme de negocis degut als recintes firals i les seus de les diferents empreses multinacionals que s'ubiquen en aquell indret, turistes atrets per la diferent oferta d'oci i restauració que disposa el conjunt de l'àrea junt amb la població de la regió metropolitana lisboeta, que es desplaça fins aquest indret per a la pràctica d'esport o per a la diferent oferta comercial disponible.

Hi ha un gran contrast de l'àrea reformada pel 1998 i la seva perifèria. El Parque das Nações ha habilitat pel ciutadà un nou emplaçament quasi inèdit fins al moment dins la ciutat per a poder realitzar diferents activitats d'oci i s'ha sanejat l'espai substituint els antics usos obsolets que ocupaven aquest indret. Si més no cal també apreciar com la

planificació reformava completament una àrea sense atendre les limítrofes, a dia d'avui el contrast visual, social i arquitectònic és evident. Existeixen, a dia d'avui, algunes obres realitzades sense el resultat esperat, i d'altres que van estar planificades sense tenir en compte el marc on s'ubicaven. El paisatge urbà actual queda totalment fracturat a causa de la presència d'una arquitectura espectacular amb excessiu protagonisme de l'arquitecte present arreu del parc, que ha de conviure amb polígons d'habitatge social presents arreu del límit de l'àrea reformada.

D'altra banda s'aprecia com Lisboa va planificar l'espai per a dotar a la ciutat d'un seguit d'equipaments que anteriorment no tenia o s'havien quedat obsolets, de manera que el llegat dels diferents pavellons on van tenir lloc les diferents exposicions de l'esdeveniment actualment la majoria gaudeixen d'un ús concret. Per tant, la capital portuguesa ha aconseguit una de les més importants metes que s'estableixen un cop acabat l'esdeveniment: el llegat de les instal·lacions.

La regeneració urbana d'una àrea obsoleta, seu anteriorment de la indústria pesant de la ciutat també ha estat un èxit degut a la eradicació de tota aquesta i creant en aquest punt perifèrica una nova àrea de centralitat de la ciutat, tot i que no hi ha lloc per a la memòria històrica del patrimoni cultural que fins fa pocs anys havia ocupat aquest espai.

Les veus crítiques de diferents investigadors subratllen que el llegat de la intervenció ha estat la creació d'una illa i gueto de luxe, la realització d'un centre expositiu incapaç de recrear la realitat de la ciutat, amb un nou i agradable paisatge urbà però d'esquena a la realitat que l'envolta i del conjunt de la ciutat i les seves necessitats. (VILLAYERDE CABRAL en FIGUEIRAS, 2012.)

Aquestes crítiques són fàcilment apreciables realitzant un recorregut per qualsevol dels barris limítrofs amb el Parque das Nações. Hi ha una gran barrera de separació entre els dos espais on la línia ferroviària n'és la frontera. Aquesta no està soterrada i no es disposa d'un gran nombre de passos, ni elevats ni soterrats per poder creuar-la.

Usos de l'espai en l'actualitat

En aquest espai conflueixen diferents nous usos dins la ciutat com és el comerç, oficines, diferents tipus de serveis d'oci i nou habitatge que, amb la construcció d'aquest nou barri, totalment trencador i futurista dins d'una ciutat com Lisboa, complementa els aspectes que la capital anteriorment potser precisava per situar-se en aquesta carrera de ciutats. La construcció d'obra pública té una clara pretensió de creació d'una nova imatge per a la ciutat i el país útil per a l'atracció de capital i

inversió estrangera per a la legitimació del nou model d'acumulació. (LÓPEZ y RODRÍGUEZ, 2010.)

La remodelació de tota aquesta àrea va dotar a la ciutat d'una obertura al front fluvial que en pocs llocs de la ciutat el ciutadà pot gaudir-ne tan plenament juntament amb la construcció d'una nova àrea destinada a la captació d'empreses internacionals a partir de la potenciació de la imatge d'una Lisboa moderna amb visió cap a Europa i al món amb la projecció que un esdeveniment com aquest provoca. Una àrea més similar al 22@ barceloní, amb la preparació del terreny apte per acollir a tot tipus d'empreses terciaritzades en el més modern districte d'innovació de Portugal.

Els diferents equipaments creats per a esdevenir els diferents pavellons expositius per a la Expo 98 han estat ocupats per altres funcions i usos, garantint les expectatives de retorn del capital invertit i per tant, justificant la inversió . En aquest apartat rau una de les claus de l'èxit que en el futur també ajuden a valorar si la planificació d'un gran esdeveniment com aquest va ser correcta. El MEO Arena actualment és l'espai multi ús més gran del país, doblant la capacitat de qualsevol altre instal·lació similar i acollint multitud de concerts degut al seu gran aforament. També grans representacions teatrals i s'hi han celebrat diferents esdeveniments esportius com el Mundial Júnior de Bàsquet l'any 1999, la Tennis Masters Cup l'any 2000 o els Jocs de la Lusofonia de 2009.

4. EL FÒRUM UNIVERSAL DE LES CULTURES BARCELONA 2004

Descripció de l'espai

El Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 es va ubicar al nord-est de Barcelona. 30 hectàrees van ser les que van ser remodelades i van completar la renovació del front marítim barceloní, ja emprès amb els Jocs Olímpics de 1992.

Figura 3. Mapa de Barcelona i ubicació de l'àrea Fòrum 2004.
Elaboració pròpia a partir de bases cartogràfiques de l'ICC, 2013.

El 1979, amb la recuperació dels ajuntaments democràtics a l'estat espanyol, Barcelona igual que moltes altres ciutats de l'estat van començar a traçar les directrius per a realitzar grans transformacions de caràcter urbanístic i on la ciutat va traçar-ne 5 de principals:

1. Regeneració urbana de Ciutat Vella.
2. Obertura de la ciutat al mar; recuperació de l'ús públic del litoral.
3. Impuls d'àrees de nova centralitat a la perifèria de la ciutat central.
4. Replantejament de la mobilitat de la ciutat, tant en transport públic com privat.
5. Manteniment del model de ciutat densa i compacta. (Institut Cerdà, 2004).

Podem entreveure, per tant, que l'àrea la qual ocupa aquest treball podia veure's afectada per com a mínim 3 d'elles. La designació de Barcelona com a seu dels Jocs Olímpics de 1992 va provocar que moltes d'elles fossin realitzades arreu de la ciutat,

focalitzant-ne les instal·lacions en 4 punts: Montjuïc, Parc de Mar – Vila Olímpica, Diagonal Nord i la Vall d'Hebron. La planificació va oblidar l'extrem septentrional de la ciutat i per tant l'àrea del Fòrum, un cop realitzades totes les operacions urbanístiques planificades, va quedar al marge de les millores assolides. Aquesta àrea encara continuava albergant usos que dins dels criteris de la ciutat empresa neoliberal del segle XXI s'havien o bé d'amagar o expulsar a la perifèria.

La modificació del Pla General Metropolità del 1976, aprovat per la Generalitat de Catalunya el mes de desembre de 2000 va ser la palanca de canvi per emprendre la regeneració de l'àrea Fòrum. Algunes de les estratègies que apareixien en el pla eren les de mantenir les instal·lacions de caràcter industrial existents com la depuradora, la central tèrmica, la incineradora, escudant-se en el paradigma de la ciutat sostenible per a projectar també una manera de fer ciutat. Un cop assumint les estratègies planejades per la estructura societària constituïda per l'Administració de l'Estat, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, exactament la mateixa que en els Jocs del 92, (BOTELLA, 2004), calia planejar l'esdeveniment per tal de minimitzar els impactes ambientals que aquestes instal·lacions poguessin provocar amb una conseqüent millora de l'accessibilitat a l'espai ja que volia crear-se una nova àrea de centralitat en aquell emplaçament (Institut Cerdà, 2004). Des de l'alcalde a tots els agents i comitè organitzatiu en els seus discursos repetien que s'ubicava l'esdeveniment “al lloc més difícil de tot l'àrea metropolitana de Barcelona, un indret condemnat a l'ostracisme que necessitava una reparació històrica per una sèrie i acumulació de gregues i agressions molt manifestes, on no hi havia la capacitat econòmica suficient per a recuperar la dignitat d'aquest territori i de la gent que hi viu” (CLOS, 2002). Es titllava la reforma urbanística com a necessària per a la ciutat, completant la recuperació del litoral iniciada pels Jocs del 92 i integrant així el teixit urbà de l'àrea del Besòs. Després de la important remodelació urbana soferta per les Olimpíades i les dues Exposicions Universals de 1888 i 1929, remodelant el Parc de la Ciutadella i Montjuïc respectivament, Barcelona tornava a recórrer a la fórmula on un gran esdeveniment seria l'element que propiciaria l'impuls necessari a aquestes remodelacions (FÒRUM 2004 i LUNWERG EDITORES, 2004).

L'espai Fòrum tal i com es conforma en l'actualitat es distribueix de tal manera que l'edifici Fòrum es troba a l'antic Camp de la Bota, l'Esplanada, la segona plaça més gran del món, sobre la nova depuradora, ara ja ampliada, encapsulada i desodoritzada. El Centre de Convencions i les oficines en l'antiga estació de mercaderies del Poblenou i els parcs de l'Auditori i el Nord-est sobre terrenys guanyats al mar.

Un dels elements que ajuden a crear una nova àrea de nova centralitat en qualsevol espai que es vulgui reformar és planificar la ubicació d'un centre comercial. La

inauguració l'any 2001 de Diagonal Mar va començar a cimentar aquesta nova centralitat de la perifèria de la capital, que amb l'estrena del Trambesòs el 8 de maig de 2004, un dia abans de la inauguració del Fòrum 2004 va ajudar a potenciar l'esdeveniment a partir d'una millora en l'accessibilitat. L'estació de metro El Maresme-Fòrum va ser inaugurada el 4 d'agost de 2003 enmig de les queixes veïnals, reivindicant una mala urbanització de la superfície d'aquesta infraestructura, degut a la manca de gespa, arbres i faroles (PEIRÓN, 2003).

Les veus crítiques

Dotze anys després d'haver realitzat uns notables Jocs Olímpics en molts aspectes (a més de l'èxit organitzatiu, tenint clar els usos de les instal·lacions olímpiques un cop celebrat l'esdeveniment, la manera de fer ciutat i rehabilitar espais degradats, etc.) el Fòrum no va gaudir de tan bona salut i les veus crítiques van ser bastant més nombroses. Associacions de veïns, assemblees de resistència específicament creades a causa de l'esdeveniment, nombrosos investigadors de diferents universitats d'arreu del país fins part de l'oposició del govern d'aleshores van alçar la veu en contra d'un esdeveniment el qual tot i els esforços dels agents per a explicar a la ciutadania quin era el motiu i els principals eixos en que es basava, mai va aconseguir de plasmar-los clarament.

L'assemblea de Resistència al Fòrum 2004 va publicar un decàleg enumerant quins eren els principals ítems pels quals es posicionaven en contra d'aquell gran esdeveniment, els quals resumeixen a grans trets totes les crítiques que el Fòrum va rebre abans i després de la seva realització. L'especulació, el model de ciutat, les agressions al medi, els seus patrocinadors – polítics i econòmics -, el fet d'estar organitzat pels qui fan il·legal la immigració, l'estar recolzat per l'economia de guerra, l'estar organitzat pels que tracten els problemes socials amb repressió, degut a que el Fòrum no es participatiu i el diàleg és una farsa, degut a que pel Fòrum la multiculturalitat és el compte de fades de la globalització i ja que per ells la cultura i els valors són una mercaderia. (Assemblea de Resistència al Fòrum, 2004). S'hi van publicar també altres llibres com el de l'antropòleg Gerard Horta, on a partir de l'observació directa al llarg de 6 dies es descrivien les diferents activitats que es desenvolupaven dintre el recinte i la reduïda afluència que hi accedia, a més d'un conjunt de situacions curioses que s'hi desenvolupaven i les crítiques dels visitants durant la seva estada, totes elles recollides en el llibre *Espai clos*, un enginyós i crític joc de paraules (HORTA, 2004).

Dures crítiques abans, durant i després de l'esdeveniment que degut a diferents elements que en el seu moment els agents (des de l'ajuntament a l'organització) no van saber acabar d'explicar en què consistia l'esdeveniment ni quin era el veritable motiu

d'escollir aquella ubicació, va crear un corrent d'opinió que a partir de diferents arguments i documents van saber construir un discurs que va fer-se fort i va ser àmpliament recolzat.

L'àrea avui

A continuació es procedeix a realitzar una descripció de les instal·lacions actuals que ocupen el Fòrum a partir d'un recorregut fotogràfic que s'iniciarà en l'àrea d'actuació situada al límit nord-oest, continuant en sentit sud-oest per tal de conèixer millor els resultats del seguit d'actuacions empreses per l'esdeveniment.

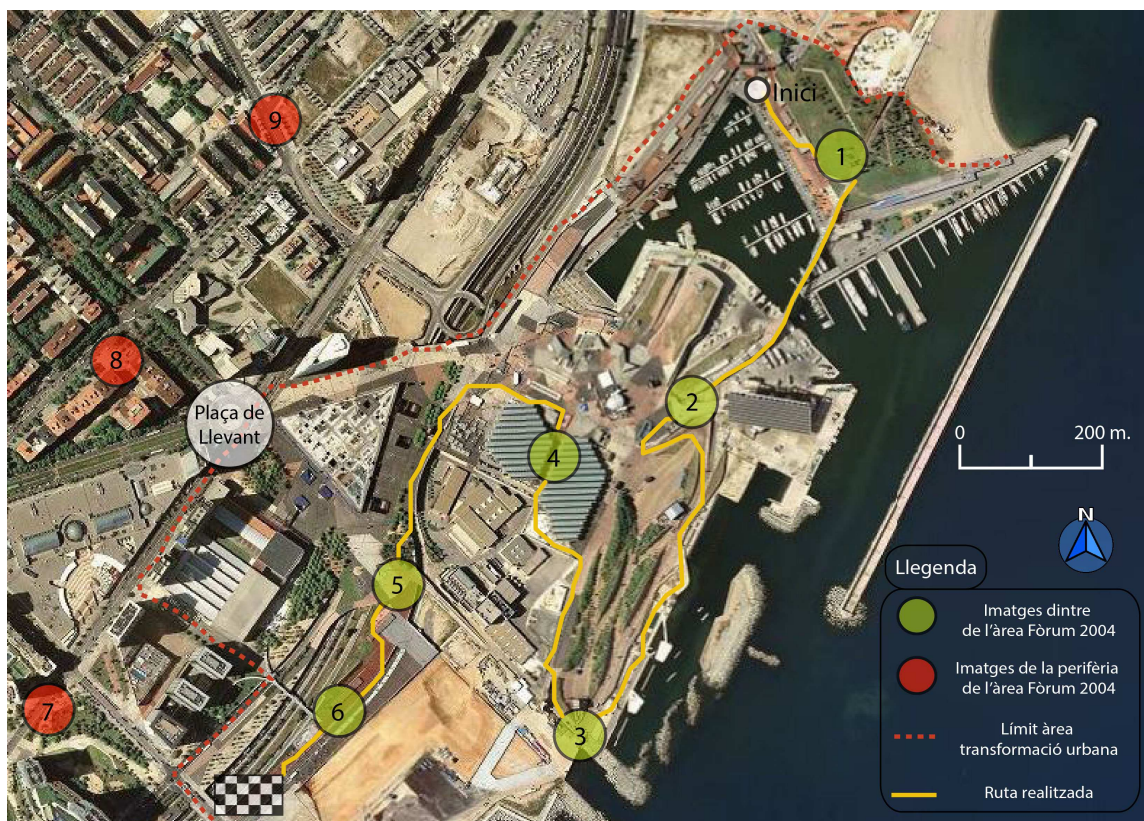

Figura 4. Mapa de l'àrea del Fòrum de les Cultures Barcelona 2004.

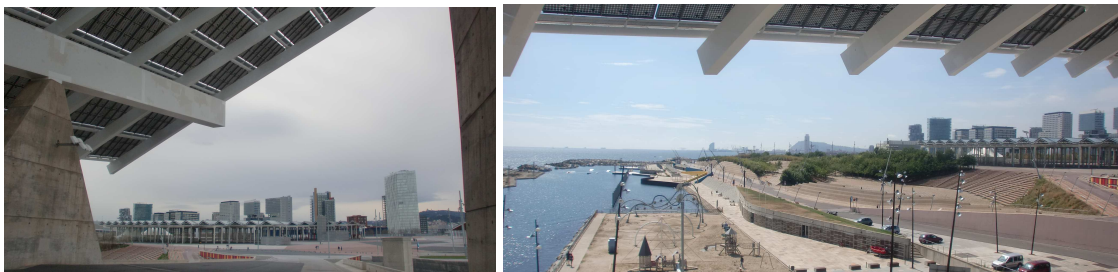
Elaboració pròpia. Imatge ICC, 2013.

L'extrem nord-est de l'àrea del parc Fòrum es troba en el municipi de Sant Adrià del Besós. Acaba on comença la platja de la Pau, una de les platges més desconegudes pel ciutadà i on s'observa el passat industrial de l'emplaçament, on es divideix ben a prop les xemeneies de la central tèrmica del Besós, en ús fins l'any 2011. També s'hi ubica l'Ecoparc del Mediterrani, una planta de tractament mecànic-biològica dels residus que generats la comarca.

1) L'àrea més septentrional de l'esdeveniment, la platja de la Pau.⁶

Creuant una petita zona enjardinada trobem el Port Fòrum, instal·lació on durant el Fòrum 2004 s'hi va desenvolupar el principal espectacle de l'esdeveniment, i que posteriorment es va reconvertir en el port esportiu que actualment hi trobem. Ben a prop s'hi ubica un gran magatzem de roba esportiva aprofitant un dels espais que van quedar disponibles després de l'esdeveniment. Creuant el pont passarel·la que voreja el litoral a la dreta podrem trobar a una de les icones d'aquest espai que va servir per a potenciar la idea de la transformació urbana a partir de la consciència ambiental. La placa fotovoltaica del Fòrum, amb 3.600 metres quadrats i 2.668 panells solars encara és un reclam per al visitant i va ajudar a construir el discurs de la sostenibilitat, un dels pilars base en els quals es sustentava el Fòrum 2004.

2) A la imatge superior, panoràmica del Port Fòrum i el paisatge industrial en segon terme. A les dues imatges inferiors, la placa fotovoltaica del Fòrum i el nou skyline de la ciutat.

⁶ La totalitat de les fotografies que apareixen en aquest apartat han estat realitzades durant les diferents jornades en que es va realitzar l'observació directa.

Just sota el panell solar del Fòrum s'ubica La Central del Circ, un espai de més de 3.000 metres quadrats per a la formació, assaig i investigació per a la creació i la innovació d'espectacles circenses. Ben a prop, juntament a un parc infantil s'hi troba una subseu de la Federació de Vela, la Federació Catalana d'activitats Subaquàtiques i la zona de banys del Fòrum, que mai ha acabat d'arrencar en comparació als altres espais de platja i banys que disposa la ciutat, també degut a la seva ubicació i sobretot per la poca comoditat de les instal·lacions. A l'estiu si més no s'hi desenvolupen diferents activitats en aquest emplaçament, com l'esquí aquàtic a partir d'una instal·lació que a partir d'un entramat de cables sostinguts a l'aire i un motor facilita la pràctica d'aquest esport sense la necessitat de cap embarcació. Cal destacar el notable nombre de skaters presents arreu del parc, que aprofiten alguns dels espais quasi deserts que actualment disposa l'àrea del Fòrum per portar a la pràctica aquest esport.

Just darrere s'hi situa el Parc dels Auditoris, un gran passadís arbrat (l'emplaçament amb major vegetació del Parc del Fòrum) enmig de l'àrea litoral de l'espai i la plaça del Fòrum, centre neuràlgic de l'àrea. Dins d'aquest passadís s'hi poden trobar dos auditoris a l'aire lliure que servien per a allotjar diferents tipus de representacions durant l'esdeveniment, tot i que en l'actualitat i degut a una deficient conservació de l'espai s'aprecien nombroses rajoles trencades i creixement d'herbes enmig de l'enrajolat. Deixant el Parc dels Auditoris, s'hi ubica un mirador on es pot apreciar l'àrea sud de l'espai transformat. Un gran descampat utilitzat com a pàrquing d'alguns dels treballadors de la depuradora que s'instal·la ben a prop i l'ús temporal per a diferents esdeveniments que es celebren a l'àrea és, de moment, el seu únic ús.

3) A la imatge superior, vista del Parc dels Auditoris (esquerra) i zona de banys del Fòrum (dreta). A la imatge inferior, panoràmica des del mirador habilitat en un dels extrems del Parc dels Auditoris.

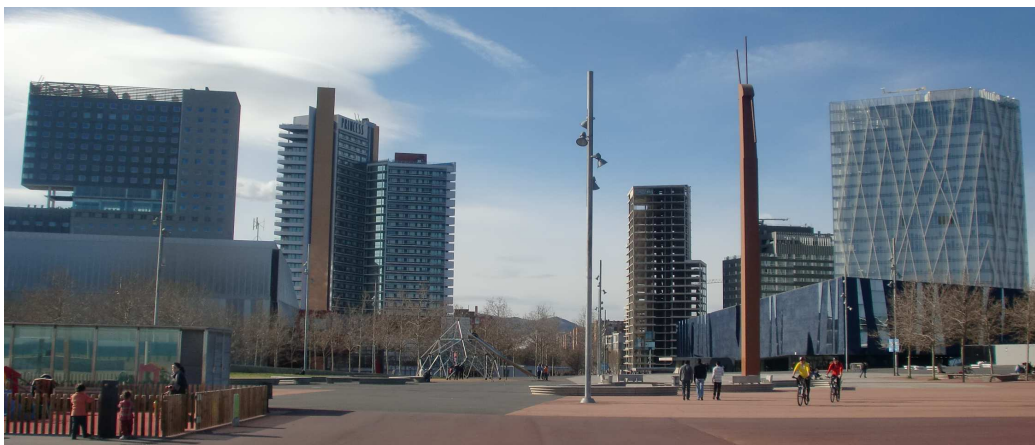
Ben a prop del mirador el visitant troba la plaça on s'articula tot l'espai Fòrum, la principal porta d'entrada a l'àrea i també la zona amb major dinamisme, amb dos dels edificis que conformaven durant l'esdeveniment i intenten conformar en l'actualitat el centre neuràlgic de l'espai. Primerament s'hi ubica la haima, que durant l'esdeveniment acollia diferents activitats i petits concerts que complementaven l'oferta d'oci del Fòrum de les Cultures. Al seu voltant s'hi situa una gran esplanada amb petites haimes aleatòriament distribuïdes.

4) Part de la plaça Fòrum i els seus diferents paisatges.

Deixant enrere la haima el visitant troba una de les principals icones de l'esdeveniment: l'Edifici Fòrum, dissenyat pels arquitectes suïssos Jacques Hergoz i Pierre de Meuron. L'edifici va ser creat per posar en relleu la necessitat de construir optimitzant els recursos naturals disponibles, potenciant la idea de la sostenibilitat, un dels tres pilars en que es sustentava el Fòrum 2004. És per això que compta amb una sèrie d'elements que el fan ser més eficient energèticament, com per exemple la coberta, que disposa d'una piscina de poca profunditat que provoca un millor aïllament tèrmic. Davant mateix de l'Edifici Fòrum s'hi troba el CCIB, el Centre de Convencions Internacional de Barcelona, també construït per a l'esdeveniment.

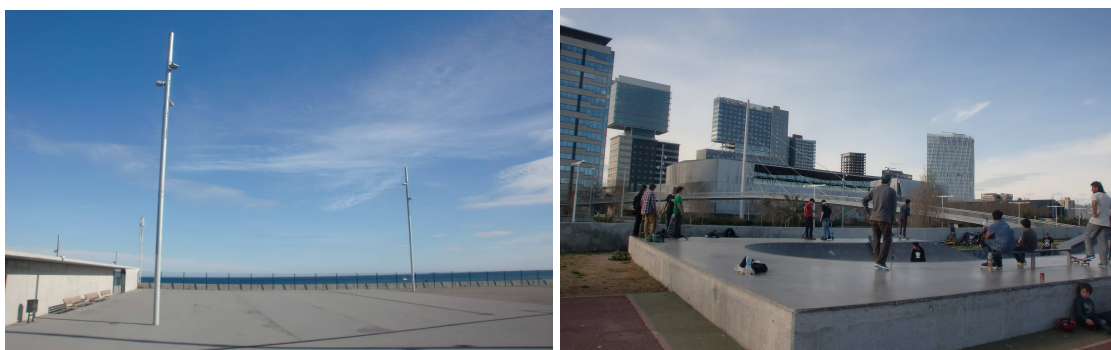

5) A la imatge superior esquerra, l'Edifici Fòrum, actual seu del Museu Blau de Barcelona. A la imatge superior dreta el Centre de Convencions Internacional de Barcelona. A la imatge inferior, vista general de la plaça Fòrum.

En el mateix espai i en un extrem s'hi ubica l'estació depuradora d'aigües del Besòs, que continua en ús i posa en relleu com poden convergir en un espai diferents usos i a més servia per continuar construint el discurs Fòrum de la sostenibilitat. Actualment és una de les depuradores cobertes més grans del món integrada en teixit urbà i la de major capacitat de processament de Catalunya. Gran part de les seves instal·lacions s'ubiquen sota la gran plaça Fòrum.

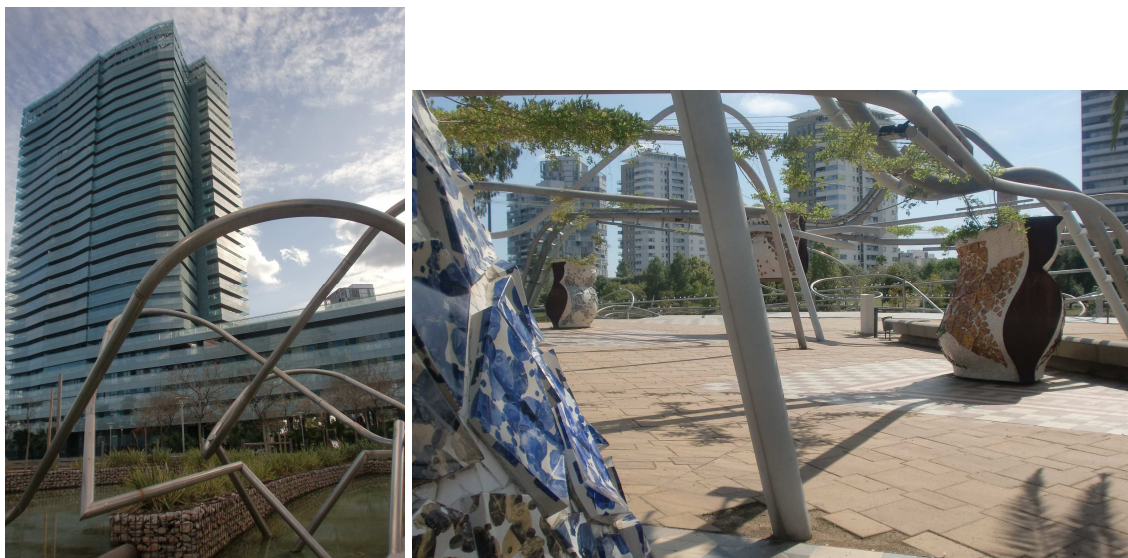
Un cop abandonem la plaça que articula tot l'espai Fòrum i ja dirigint-se cap a l'extrem meridional de l'àrea reformada per a l'esdeveniment trobem des de parcs infantils a àrees amb diferents equipaments per a promoure l'esport a la tercera edat. També s'hi ha instal·lat un concorregut "skatepark". Tot això enfront d'un gran espai sense urbanitzar i amb un entramat de balles metàl·liques que prohibeixen l'accés a la gran esplanada que s'observava des del mirador. Aquest és el límit sud de l'àrea Fòrum.

6) A l'esquerra, àrea circumdant a la depuradora sense cap ús concret. A l'imatge de la dreta l'skatepark del Fòrum amb una notable afluència d'usuaris.

La perifèria a dia d'avui

L'àrea que es situa a la perifèria d'on es va desenvolupar el Fòrum 2004 és actualment ocupada per un centre comercial, Diagonal Mar, inaugurat l'any 2001, i un entramat de diferents hotels que donen allotjament a les activitats empresarials que s'hi desenvolupen en aquest espai tenint ben a prop el Centre de Congressos i sobretot la proximitat a l'àrea 22@, que s'ubica al barri limítrof del Poblenou. S'ha construït el nou skyline de la ciutat, amb una arquitectura al servei dels dictàmens globals com la Torre Diagonal Zero Zero, actualment llogada per Telefónica/Movistar i amb la intenció d'esdevenir una nova icona arquitectònica de la ciutat del segle XXI, juntament amb la Torre Agbar o l'Hotel Vela. (Promateriales, 2011). Una arquitectura poc dialogant amb la resta de la ciutat pel gran nombre d'edificis de gran altura concentrats en un mateix espai de la ciutat, si més no en consonància amb l'estil arquitectònic contemporani que és present en tot el marge sud de la Diagonal més septentrional. La presència de parcs urbans amb grans edificis residencials que limiten amb el litoral és una constant. Alguns d'aquests espais, com el Parc de Diagonal Mar, ideat per Enric Miralles, és un conjunt d'escultures corbes de grans dimensions amb passarel·les per sobre de llacs i fonts que creen una morfologia futurista, amb reminiscències gaudinianes en les formes orgàniques de les estructures tubulars i amb els mosaics de trencadís presents arreu (Barcelona Turisme, 2013) evitant una essència i estètica convencional i portant la innovació arquitectònica a terrenys menys explorats. Aquí s'han erigit grans blocs d'edificis d'habitatge d'alt standing, dotant a l'àrea d'una tipologia d'habitatge fins aleshores no vist en aquest indret de la ciutat.

7) L'arquitectura dins del Parc de Diagonal Mar, on hi conviuen nous conceptes en arquitectura tant d'edificis com de planejament d'espais oberts.

El contrast si més no és acusat i el paisatge presenta una clara fractura depenent del cantó de la Diagonal on siguem. La part sud, la més pròxima al esdeveniment, alberga

actualment un dels espais més moderns de la ciutat, que presenta alguns problemes en la continuïtat del paisatge urbà de Barcelona amb el que fou creat pels Jocs Olímpics de 1992. En aquella ocasió la reforma del litoral va ser també molt evident, però seguint una estètica més mediterrània, amb presència d'edificis de baixa altura i en conjunt, integrada a la ciutat, i on les àrees d'actuació eren múltiples i disseminades dintre la ciutat, tot i estar centrades en 4 grans àrees. En canvi a l'àrea que resta al nord de la Diagonal hi és present habitatge social creant un paisatge discontinu.

8) L'arquitectura high-tech⁷ conviu amb l'arquitectura funcionalista creant discontinuïtats en el paisatge.

Limitant amb el Port Fòrum s'està encara construint el nou campus Diagonal-Besòs de la Universitat Politècnica de Catalunya, que hauria d'allotjar part de l'alumnat que actualment posseeix la Universitat Politècnica de Catalunya. Davant mateix, uns alts blocs d'edificis serveixen com a pantalla per tractar, potser, de delimitar un dels problemes socials més arrelats al Barcelonès. El barri de la Mina ha intentat estar, en varies ocasions en les últimes dècades, demolit o remodelat per tal de "dignificar" un espai amb una alta conflictivitat social i amb uns problemes greus d'inseguretat de difícil solució. En la pàgina web del Consorci de la Mina apareixen algunes de les principals preocupacions veïnals de caire social arraigades al barri, com la conflictivitat cultural degut al gran nombre de grups socials diferents que convergeixen en el mateix espai, un entorn mediambientalment perjudicat per la ubicació de diferents instal·lacions d'elevat impacte ambiental, una baixa qualificació professional amb una alta taxa de desocupació que augmenta el risc d'exclusió social, etc. (Consorci de la Mina, 2013).

Una de les últimes propostes que l'ajuntament de Sant Adrià del Besòs va proposar al veïnat per tal d'oxigenar l'espai va ser amb la creació d'un gran nombre d'habitatge protegit dins el mateix barri. Constava dins del Pla de transformació pel barri de la Mina, treballant conjuntament el Consorci del barri de la Mina i Incasòl (Institut Català del Sòl), per tal d'abandonar els grans polígons d'habitatge social construïts durant la

⁷ Estil arquitectònic sorgit a la dècada dels 70, amb l'objectiu de crear qualsevol element posant en rellevància la seva complexitat tècnica. Predomina l'ús del vidre i estructures d'acer, creant una estètica industrial.

dècada dels 70, amb símptomes de deteriorament. L'acollida de la proposta no ha estat l'esperada, amb un gran nombre d'immobles encara per ocupar. Dins del mateix espai s'hi estan desenvolupant diferents plans, com el Programa Operatiu – Projecte Integrat de Regeneració Urbana per a dotar d'una millor configuració urbanística a l'espai, cofinançat per la Unió Europea – Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER) juntament amb el Consorci de la Mina. Cal tenir en compte, degut al gran nombre de població que havia d'acollir el barri, es van aixecar diferents blocs d'edificis temporals, alguns de 200 metres de longitud, que actualment continuen subministrant habitatge a milers de persones, amb els problemes en el planejament urbanístic que comporta en el terreny aquest tipus d'edificacions i els dèficits estructurals que arrossegueu aquestes instal·lacions que havien de ser provisionals.

9) L'àrea de la Mina. Parcel·les de terreny sense ús i plans de transformació del barri.

Els barris limítrofs a l'àrea Fòrum com el del Besòs presenten actualment unes notables millores en accessibilitat, amb la nova parada de metro Maresme-Fòrum (aprofitant el traçat de la línia 4 de metro i oberta mesos abans de l'esdeveniment) i l'arribada del tramvia que comunica l'àrea amb el centre de la ciutat. La rambla de Prim es beneficia també d'una major activitat degut a que la parada resta uns metres endins del barri i hi ha un apreciable dinamisme en aquesta àrea del barri.

Si més no, un espai paradigmàtic que resumeix el que és Diagonal Mar, el parc Fòrum i la seva perifèria immediata, aquest és la plaça de Llevant. Una rotonda, inici i final de la Diagonal ideada per Cerdà on conflueixen varis factors que permeten realitzar una bona lectura del territori i conèixer què era i sobretot en què s'ha intentat convertir aquesta àrea de Barcelona. Hi conflueixen aquí la rambla de Prim, on a la dècada dels anys 60 es van construir desenes de blocs d'habitatge social per allotjar als milers d'immigrants de l'onada migratòria espanyola que es va iniciar aleshores. L'Hotel SB Diagonal Zero, i l'edifici Telefònica/Movistar com a emblemes de la més moderna arquitectura, l'edifici Fòrum i el Centre de Convencions Internacional de Barcelona, espais icònics de l'esdeveniment que va transformar aquest indret del municipi i l'hotel Barcelona Princess que habilita l'acomodació dels que utilitzen les infraestructures construïdes en

aquest espai i de l'àrea pròxima del 22@, que juntament amb el centre comercial Diagonal Mar, completen les instal·lacions que s'instal·len en aquest espai per tal d'intentar crear una nova àrea de centralitat dins la ciutat.

Plaça de Llevant - Espai on conflueixen els diferents usos del sòl per al que ha estat planejat aquest indret en el darrer mig segle.

Un dels edificis que sintetitza el que és actualment l'espai és l'edifici que tan sols és un esquelet de ciment situat entre rambla de Prim i l'Hotel SB Diagonal Zero. Aquest és un edifici que porta ja alguns anys aturat, i sembla realitzar una reflexió escollint quin ús ha de tenir dintre d'aquest espai on conflueixen varies formes d'entendre la ciutat. Com la metròpoli s'ha anat adaptant en les últimes dècades a les necessitats que aquesta anava creant. Primerament allotjant les activitats industrials i pesants que s'expulsaven del centre de la metròpolis, posteriorment com a lloc disponible i barat per a la construcció de grans polígons d'habitatges per a poder acollir a les onades migratòries de la segona meitat del segle XX on la ciutat eixamplava els seus límits i on degut a la degradació de l'espai per les activitats que s'hi desenvolupaven, ben a prop de barris de nova creació calia oxigenar l'espai. El Fòrum 2004 va servir de motor per a la creació d'un espai per a l'atracció del capital amb la construcció de les infraestructures adients i reconvertir-se en espai de consum responent al planejament urbà neoliberal actual. L'edifici a mig construir, aturat, amb un gran nombre de pintades en els seus diferents murs pot servir com a reflexió de en què s'ha reconvertit el territori i si ha donat els fruits esperats, i si esmenar el rumb del camí emprès.

Usos en l'actualitat

En els últims anys Barcelona ha esdevingut seu de multitud de festivals musicals que compten amb una gran afluència d'espectadors i que són capaços d'atraure a una gran quantitat de públic estranger. El Sónar, que aquest any ha celebrat la seva vintena edició, ha canviat la seva seu aprofitant les noves instal·lacions de la Fira de Barcelona, ubicada a la Zona Franca, per poder absorbir a un major nombre d'espectadors degut a

la seva creixent popularitat. És el que compta amb una major projecció internacional, degut a la massiva afluència de públic europeu, nord-americà, rus i australià, que conformen el 55% de les entrades venudes. Un total de 122.000 assistents van presenciar els diferents concerts en aquesta nova ubicació, amb un increment d'un 24% respecte l'afluència de l'any anterior. (DOMINGUEZ, 2013).

Sónar a part, Barcelona alberga un gran nombre de festivals i un bon nombre d'aquests s'ubiquen a l'espai Fòrum, degut a la seves amplies instal·lacions, aptes per a acollir a un gran nombre de visitants. El Primavera Sound, el Festival Cruïlla, les actuacions musicals de les Festes de la Mercè, etc. També hi té lloc la Fira d'Abril, celebrada ininterrompudament des de 1971 a la ciutat de Barcelona, s'ubica des de 2005 a l'espai Fòrum ocupant-ne tota la superfície degut a la gran afluència de visitants, on l'emplaçament anterior, la Mar Bella, s'havia quedat petit per encabir els quasi 2 milions de visitants que anualment la visiten. Altres esdeveniments de més petita dimensió, com el dia d'Equador, que en aquest 2013 es va celebrar al recinte Fòrum, va comptar amb una afluència de més de 10.000 persones aprofitant les instal·lacions disponibles en aquell emplaçament.

L'edifici Fòrum, l'emblema arquitectònic de l'esdeveniment, des de 2011 alberga el Museu Blau, que completa l'oferta dels Museus de Ciències Naturals de Catalunya, amb diferents seus ubicades arreu de la ciutat. Enfront hi trobem el Centre de Convencions Internacional de Barcelona, que actualment acull diferents congressos de diferents temàtiques com per exemple en l'àrea de la biomedicina, on Barcelona tracta d'esdevenir-ne una de les ciutats de referència en recerca a nivell mundial. (CCIB, 2013). A l'antiga haima del Fòrum actualment podem trobar el Bosc Urbà de la ciutat, un parc d'aventures obert a tot tipus de públic gràcies als recorreguts de diferents nivells de dificultat que ofereix la instal·lació.

Al límit dels municipis de Sant Adrià del Besós i Barcelona s'hi ubica el Port Fòrum de Sant Adrià, port marítim de caràcter esportiu, emplaçament que durant l'esdeveniment hi tenia lloc l'espectacle nocturn Moure el Món, i diferents petits recintes que conformen aquest nou port urbà, on va tenir lloc diferents exposicions durant el Fòrum, com els guerrers de Xi'an. Cal també remarcar el projecte que s'està ideant per encabir en aquest mateix espai, una macro discoteca amb l'edifici segell de Jean Nouvel (Torre Agbar, Parc del Centre del Poblenou) gestionada pel grup empresarial Amnèsia on s'instal·larien també una setantena de locals de restauració i oci que complementarien l'oferta nocturna. Resulta interessant analitzar el discurs dels responsables del projecte, que destaquen la immillorable situació que ofereix aquest emplaçament degut a què es situa pròxim del Centre de Congressos Internacional de Barcelona (CCIB), d'hotels de 4 i 5 estrelles, del districte 22@ i de Diagonal Mar. L'actuació també transformaria la

platja de la Pau en un “beach club” d’estil eivissenc (ANGULO, 2012). S’aprecia com seria una instal·lació dirigida cap a un públic estranger, de visita a la ciutat per afers empresarials, amb un poder adquisitiu mig-alt i que limitaria al nord amb el barri de la Mina, afegint un ingredient més al complex entramat urbà i social de l’indret.

Altres projectes de moment han quedat aturats a causa de la crisi per la manca de finançament públic per continuar potenciant la nova centralitat que el Fòrum havia d’esdevenir per la ciutat. El nou zoo marí de la ciutat havia de desdoblar el zoo ubicat actualment al parc de la Ciutadella, si més no el projecte va quedar posposat l’any 2011. El nou zoo havia de guanyar fins i tot terreny al mar i va haver de lidiar amb algunes veus en contra, com per exemple l’Associació de Veïns del Poblenou, que s’oposava al projecte ja que a partir de fons públics tornaven a tancar espais oberts per a la ciutadania, tal i com ja va succeir amb el Fòrum 2004, i aquest cop de forma definitiva. (MERCADÉ, 2011).

Quasi bé 10 anys després de l’esdeveniment encara s’està cercant un llegat per a multitud dels espais construïts, i s’aprecia com la zona de Diagonal Mar està lluitant per esdevenir una nova centralitat dintre la ciutat. El Fòrum 2004 va ser l’element que va servir per acabar de completar la transformació del litoral que es va realitzar ja pels Jocs Olímpics de 1992, però que no va poder arribar a l’extrem septentrional de la ciutat. L’àrea lluita contra la seva pròpia naturalesa ja que es situa a la perifèria de la capital catalana i tracta de ser un nou pol d’atracció de turisme dins de la ciutat a partir de la instal·lació de diferents elements que haurien de complir la funció d’atraure nous visitants. Fins i tot s’ha intentat potenciar amb la creació d’una nova línia de bus turístic que recorre des del Port Olímpic tot el litoral barceloní fins arribar a la zona Fòrum donant a conèixer al turisme una de les àrees més desconegudes de la ciutat per habitants i visitants.

Cal destacar que l’esdeveniment del Fòrum de les Cultures que va crear Barcelona continua tenint lloc cada tres anys en diferents ciutats d’arreu del món. Monterrey 2007, Valparaíso 2010 i Nàpols 2013 han estat les seues posteriors, si més no amb unes remodelacions urbanes més concretes que les que es van emprendre a Barcelona per l’any 2004. L’impacte i repercussió de l’esdeveniment a escala internacional ha estat també molt menor del previst en un principi un cop havent analitzat les intencions dels agents a l’hora de crear el Fòrum 2004 i seu llegat posterior.

5. UNA VALORACIÓ DEL PAPER DELS GRANS ESDEVENIMENTS EN ELS PROCESOS DE TRANSFORMACIÓ URBANA I SOCIAL

Un cop havent observat l'impacte provocat en les dues àrees d'estudi, es pot procedir a valorar el paper dels grans esdeveniments com a eina per a la construcció d'un millor teixit social a l'hora que es remodelen certs aspectes urbans de la ciutat. Dos projectes amb unes condicions físiques i socials similars han tingut un llegat discutible, amb una integració al rol de la ciutat que encara s'està cohesionant.

Dos emplaçaments escollits amb una morfologia urbana passada en comú, una àrea industrial obsoleta a la perifèria de la ciutat, on es va instal·lar l'esdeveniment per tal de transformar els usos de l'espai propis de quan la ciutat es concebia com a emplaçament per a les fàbriques i actualitzant l'espai a la demanda del capital. Una intervenció ràpida sobre l'espai amb unes directrius clares, obeint a una maximització de la productivitat de l'espai, terciaritzant-ne les funcions desenvolupades sobre la zona i expulsant o bé amagant el passat industrial recent que ocupava l'espai.

Un esdeveniment tal i com es desenvolupa avui en dia és un element per a la compleció d'alguns dels dèficits que la ciutat posseeix i amb aquest intentar de pal·liar-los. La celebració de l'esdeveniment no deixa de ser tan sols un mecanisme que hauria d'ajudar a la millora i el benestar dels habitants de la ciutat i posteriorment aprofitar la repercussió de la feina ben feta per tal d'exposar la ciutat a l'aparador internacional que qualsevol gran celebració provoca. Una jerarquització dels principals objectius pels quals s'organitza un gran esdeveniment i una explicació dels beneficis públics, privats i pel conjunt de la ciutadania vindria a ser un dels paradigmes amb els quals la ciutat seu hauria de lidiar per tal de que els habitants i agents entenguin la intervenció i els beneficis que aquest reportarà a mitjà-llarg termini.

Barcelona 1992 actualment és un dels models organitzatius més exitosos i consultats a l'hora de planificar un gran esdeveniment en qualsevol ciutat. Un èxit organitzatiu, sempre amb veus desfavorables a les intervencions empreses en part degut a un desenvolupament urbà seguint els models de productivitat i competitivitat i no com a ciutat per als ciutadans en una espectacular posada en escena de la ciutat cara al món. Però part de l'èxit de la organització d'aquells Jocs era pel període històric que vivia el país a la dècada dels 80, durant la preparació de la candidatura i la designació de la ciutat per a ser la seu de les Olimpíades, en plena transició democràtica, on la ciutadania s'il·lusionava veient com els agents havien també iniciat una transició cap a la participació ciutadana en diferents aspectes, i un d'ells va ser en la reformulació comuna de la ciutat. Les associacions de veïns prenen partit i aconsellaven a l'hora de la

planificació de les actuacions que s'anaven a emprendre per tal de minorar alguns dels déficits històrics dels districtes en matèries de dotacions de serveis i infraestructures, compatibilitzant els serveis socials per a garantir el benestar del conjunt de la població sense oblidar la carrera de ciutats en que es veu també abduïda qualsevol ciutat i per tant en la construcció d'una més eficient metròpoli-empresa. És en aquest moment on la governança apareix en aquest complex entramat. Deixant enrere un període fosc i en plena transició democràtica resultava senzill il·lusionar al conjunt de la societat fent creure que eren partícips en la presa de decisions de moltes de les remodelacions que la ciutat va emprendre, amb la creació d'estructures participatives que a partir de mecanismes de consulta amb els actors implicats presentava una sèrie de avantatges respecte als funcionaments autocràtics (IBÁÑEZ, 2012). Els agents tenien clar quin rumb havia d'emprendre la ciutat, i a partir de la concertació publico-privada es dirigia al conjunt del territori cap a l'adequació de l'espai a les exigències canviants del capital per assolir un creixement econòmic que se suposa que esdevenia la palanca per a arribar al progrés social, alhora que ajudava a posicionar Barcelona a intentar configurar-se com a epicentre de l'arc mediterrani. (UTE, 2004).

Els beneficis econòmics deguts a la projecció que Barcelona va gaudir gràcies als Jocs actualment es poden apreciar en diferents variables, des del número de fires internacionals que acull la ciutat anualment fins a l'arribada de turistes que visiten la ciutat. Un increment en el número de turistes del 81,3% l'any 2000 i un 311,7% l'any 2010 respecte les dades de 1990 (TURISME DE BARCELONA, 2013) ha provocat que actualment la ciutat es situï la quarta més visitada a nivell europeu i desena a nivell mundial (HEDRICK-WONG, 2013).

Un dels múltiples problemes que va arrossegar des de l'inici el Fòrum de les Cultures 2004 va ser que ni el context històric era el mateix ni es va entendre quin era el motiu de la realització (i creació per part de Barcelona) d'un esdeveniment com aquest. El fet de tenir els Jocs a l'imaginari col·lectiu dels ciutadans va ajudar a la creació de l'esdeveniment si més no va jugar en contra degut a que el Fòrum 2004 no podia comparar-se tampoc a l'actuació empresa per les Olimpíades (BOTELLA, 2006). La manca de capital públic va provocar que el treball cooperatiu publico-privat fos molt menor que en els Jocs, cosa que va ocasionar una dominància del capital privat enfront a la tutorització que volien realitzar els agents públics. Els "padrins" del gran esdeveniment esdevenien, alhora, un handicap més cap al utòpic èxit, degut a que les veus que s'alçaven en contra del Fòrum criticaven que caixes i bancs d'estalvis, grans magatzems o companyies elèctriques fossin alguns dels principals sponsors i no ONG's.

A més, la reconversió dels rols que han anat sofrent els habitants de la ciutat, que d'actors durant la dècada dels 80 van reconvertir-se en espectadors del que succeïa a

l'extrem septentrional de la ciutat, igual que de ciutadans passaven a ser consumidors induïts per la terciarització en les activitats de l'espai (ALBET i BENACH, 2004) a partir d'àrees de nova centralitat que supeditades al rol capitalista, que comporta una despesa que consolida el paper de Barcelona com a metròpoli-tenda (UTE, 2004).

El llegat de les instal·lacions construïdes pels Jocs Olímpics han estat en la seva majoria readaptades i actualment són la seu de diferents clubs de la ciutat que disputen els seus partits en les diferents seus olímpiques durant l'estiu del 1992 (Pavelló de la Vall d'Hebron) o d'altres instal·lacions, com el Palau d'Esports de Barcelona, ubicat al carrer Lleida de Barcelona i inaugurat pels Jocs del Mediterrani de Barcelona 1955, que degut a la construcció del Palau Sant Jordi va quedar relegat a un segon pla i actualment, reconvertit, és un gran teatre que acull gran varietat d'espectacles i musicals.

En canvi el llegat de les instal·lacions que durant l'any 2004 van acollir el Fòrum, tot i que en nombre sigui molt menor, degut a la seva ubicació fora de les principals àrees d'activitat i centralitat de la ciutat, i també la poca planificació dels agents a l'hora de pensar els beneficis que aportaria aquella gran remodelació de l'espai ha ocasionat que encara l'àrea no gaudeixi d'una gran acollida, ús ni popularitat ciutadana. Projectes tan diferents com la instal·lació del zoo marí de la ciutat o la discoteca del grup Amnèsia que s'ha d'ubicar al Port Fòrum amb la construcció de l'edifici per part de Jean Nouvel deixa entreveure que l'ajuntament de Barcelona i Sant Adrià del Besòs acceptin qualsevol tipus de proposta, actualment de capital privat, per tal de revitalitzar l'espai, tot i que amb la ubicació d'una discoteca en aquell entorn provocar un paisatge i teixit urbà a mig termini si més no curiós, on coincidirien en un mateix espai un campus universitari, un port esportiu, una de les discoteques més grans de la capital i creuant la via del tramvia, just darrere dels blocs pantalla, el barri de la Mina, sense haver arreglat la conflictivitat social que des dels anys setanta porta arrelada en aquell indret.

Els dèficits que la ciutat posseïa en matèria de comunicacions i infraestructures durant les dècades anteriors als Jocs del 92 van ser excel·lentment coberts gràcies a la organització d'aquests. La ciutat en canvi no ha pogut absorbir els nous espais creats pel Fòrum 2004 i juntament amb la localització perifèrica ha provocat que a dia d'avui, Diagonal Mar i el conjunt d'instal·lacions realitzades per l'esdeveniment encara comptin amb l'etern debat de la ubicació de noves activitats que no són les òptimes per a crear el millor teixit social i urbà al districte.

En canvi, a Lisboa 1998 l'esdeveniment va ser ideat per a dotar a la ciutat d'un renovat parc firal i juntament la creació d'un districte productiu innovador per a la concentració estratègica d'activitats intensives en coneixement en el conjunt del Parque das Nações.

El que vindria a correspondre el 22@ lisboeta. També compatibilitzant els usos més empresarials i de negocis, van ser construïdes altres instal·lacions que la ciutat precisava degut a la obsolescència d'algunes o a la no existència d'altres. L'oceanari de Lisboa, un dels més moderns del món, serveix com a reclam turístic que juntament amb el telecabina de la Expo, el centre comercial, el casino i una vasta àrea de restauració complementa l'oferta per a ser suficientment atractiva per a una notable arribada de turistes. Un dels principals problemes del Fòrum 2004, no hi ha cap reclam suficientment potent per a ser una àrea de centralitat, ni pels habitants de la ciutat ni pels turistes, que no troben molts suficients raons per desplaçar-s'hi. La ubicació del zoo marí podria provocar el que l'oceanari ha ocasionat al Parque das Nações, i amb aquest reclam podria començar l'espai a esdevenir un major atractiu tant pels barcelonins com pels visitants.

El MEO Arena, el pavelló multifuncional ubicat dins l'àrea Expo 98 resultava quasi bé indispensable per a la celebració de qualsevol esdeveniment esportiu o concert per a poder donar lloc a un gran nombre d'espectadors, ja que la instal·lació amb major aforament que existia a Portugal podia acollir-ne tan sols 8.000: la plaça de toros de Campo Pequeno, dintre la capital lusitana. Actualment, qualsevol capital o ciutat important disposa d'un gran recinte multifuncional per a poder donar cabuda a diferents activitats que requereixen un gran aforament cobert.

L'esdeveniment va restablir el contacte dels lisboetes amb el riu i aquests han pogut veure com dins la ciutat s'habilitava un gran espai apte per realitzar les seves activitats d'oci i esbarjo en un entorn agradable dins d'una ciutat amb un urbanisme caòtic i poc apte per a la pràctica d'esports ni lleure dins del nucli urbà, degut a la ondulada orografia de la capital portuguesa i el paviment de llambordes tant característic present arreu del país. L'esdeveniment per tant va servir per a projectar Lisboa durant un període de temps, venent les seves potencialitats i els nous espais creats aptes per a ser seu de diferents empreses multinacionals, alhora que es dotava a la ciutat d'infraestructures renovades amb un ús predestinat abans de la celebració de la Expo 98.

Dos esdeveniments amb resultats urbanístics i socials coincidents

Com s'ha anat comprovant al llarg del treball, hi ha una sèrie de factors coincidents que provoquen que en ambdues àrees, amb un passat afí, períodes de planejament i creació quasi coincidents en el temps i altres factors que no discernien molt d'un espai a l'altre hagin provocat resultats similars en les dues zones a dia d'avui. Un dels fets més evidents que s'han pogut observar a partir de les fotografies i descripcions realitzades ha estat una evident *urbanització* de l'espai, deguda entre altres aspectes, a una orientació per a què les noves infraestructures aixecades dins el nou paisatge urbà estiguin

dirigides als espais de consum i activitats relacionades en l'oci, la cultura i el turisme, experimentant transformacions que acaben produint un paisatge homogeneïtzat, estandarditzat i comú (MUÑOZ, 2008). L'àrea on va tenir lloc l'esdeveniment xoca frontalment amb la seva perifèria immediata, creant un paisatge heterogeni dins de la ciutat, seguint l'estandardització arquitectònica global accentuada a partir de la dècada dels 90.

La col·laboració publico-privada durant les dècades dels 80 i 90, amb clares influències anglonordamericanes, on l'ajuntament prepara el sòl i infraestructures i el capital privat construeix els edificis i obté els beneficis (CAPEL, 2010) es dona en els dos casos d'estudi degut a la manca de finançament públic que patien ambdues administracions en el moment de la planificació econòmica de l'esdeveniment.

Un altre fet coincident a Lisboa i Barcelona ha estat el fet que s'ha intentat crear una nova centralitat desobeint a les centralitats orgàniques, provocant-les a partir de la instal·lació d'activitats comercials i que creen a partir d'aquests àrees de centralitat disseminades pel territori, un símptoma clar d'inorganicitat a partir d'una intervenció sociourbanística del espai dificultant el seu enllaç funcional amb l'espai immediatament contigu (MATÍAS FERREIRA, 2004).

Els grans esdeveniments, en plena actualitat informativa

En els últims mesos l'organització de grans esdeveniments ha causat algunes revoltes socials que han tingut repercussió internacional, i Brasil ha estat la principal seu de les manifestacions. Durant la celebració de la Copa Confederacions 2013, l'avantsala al Mundial que Brasil ha de celebrar durant l'estiu de 2014, milers de manifestants es reunien als diferents estadis que albergaven la competició reclamant una reconsideració de les polítiques de preus en el transport públic empreses per la presidenta del país, Dilma Rousseff. Tot i que les manifestacions ja havien començat durant l'any 2012, durant la celebració de l'esdeveniment la propagació de les imatges fou molt més ràpida i gràcies a les xarxes socials les protestes van escampar-se arreu del país. Una classe mitja que amb les polítiques empreses durant l'anterior mandat de Luiz Inácio Lula da Silva, havia augmentat considerablement però la inflació corria molt per davant a l'increment salarial, fet que l'ofegava al mateix temps que l'ampliava.

Brasil serà l'epicentre mundial en els pròxims anys en tasques organitzatives de grans esdeveniments, ja que acollirà els dos més importants en un curt període: El Mundial de Futbol Brasil 2014 i Río de Janeiro acollirà la XXXI Olimpíada de 2016. Aquests grans esdeveniments no compten de moment amb l'aprovació dels brasilers degut a que el gran cost públic en matèria d'infraestructures en estadis i instal·lacions de moment no

es veu repercutit en una millora de la qualitat de vida, que perceben un deteriorament del sistema sanitari i alhora del sistema educatiu encara exclusiu.

Un gran esdeveniment pot ser una palanca o bé un parany per a l'estat, degut a que la il·lusió i l'orgull d'un poble per organitzar un repte com aquest, si no comprova com també rep els beneficis en forma de millores en la qualitat de vida degut a la forta inversió pública que comporta l'esdeveniment pot provocar un fort descontentament social, que fins i tot en aquest cas, en les revolucions de Brasil 2013 van provocar fins i tot víctimes mortals. Un alt preu a pagar per encara no haver celebrat ningun dels reptes que estan per venir. Per tant, sense realitzar un anàlisi exhaustiu del cas brasiler, es poden apreciar alguns dels problemes que es repeteixen en qualsevol esdeveniment, on els ciutadans reclamen un major benefici col·lectiu de l'ús que es realitza del diner públic.

6. CONCLUSIONS

La majoria d'hipòtesis realitzades s'han vist confirmades tot i que amb puntualitzacions dependent de l'esdeveniment i el context històric en el que es planejaven i desenvolupaven.

S'aprecia en el discurs dels agents, abans, durant i després de la celebració del Fòrum 2004, una continua justificació de la necessitat de la reforma urbana de l'àrea on es va ubicar l'esdeveniment intercalant en el diàleg dèbils arguments que no deixaven entreveure quina era la vertadera finalitat del mateix. Aquí rau una de les principals diferències entre ambdós esdeveniments. El fet d'organitzar una Exposició Universal, existents des de la segona meitat del segle XIX, evita la constant necessitat de justificar el perquè de la seva creació i què de nou portarà en totes les escales, tal com va haver de realitzar el Fòrum de Barcelona. Per tant, pel seguit de causes citades, com la discutible reforma urbana juntament amb la creació d'un esdeveniment que no es va saber plasmar la seva necessitat va provocar que part de la societat no entengués la celebració del Fòrum 2004 ni el que el mateix va comportar, tant socialment com urbanísticament.

Es pot constatar com un gran esdeveniment realitza una lectura transversal de les mancances que presenta el territori, si més no, en els dos casos estudiats la balança entre la compleció de les mancances de serveis socials i la potenciació de la productivitat del territori acaba decantant-se cap el segon ítem. La metròpoli-empresa com a emblema de la ciutat post-moderna crea noves centralitats per a substituir els usos del sòl d'espais en clara obsolescència per reconvertir-los en àrees atractives per a la captació de capital, fet que ocasiona un dissens social creixent, on espais públics es venen al capital privat i on la política social passa a un segon pla. La *urbanalització* que comporta la ciutat post-moderna en el territori és un fet constatat durant l'elaboració del treball que planteja nous reptes per al planejament urbà per tal de combatre la fragmentació urbana que provoca la implantació puntual, provocant una clara fractura en relació al teixit socio-espacial que l'envolta.

La *urbanalització*, molt pròxima a les doctrines neoliberals, també comporta una revalorització del sòl a partir de la transformació urbana, que dotava als barris limítrofs d'una major qualitat de vida que afavoria a interessos immobiliaris, que alhora podia provocar l'inici d'un procés de gentrificació, comportant l'expulsió de part de la població local sense incidir en la totalitat dels problemes crònics dels espais.

Per tant, els grans esdeveniments poden ser una palanca o una traveta en la consolidació i ràpida reformulació constant de la ciutat post-moderna. Cal tenir en compte en ciutats tan densament urbanitzades, sobretot en el cas de Barcelona, que un nou espai urbà és

un espai on s'hi instal·laran noves activitats descartant les possibilitats que oferien altres propostes. La incidència d'aquest fet tindrà conseqüències a curt, mig i llarg termini, tant de caire social com urbà. La reformulació de la ciutat obeint a criteris neoliberals accentuen el dissens ciutadà sepultant la igualtat social, i on l'absència de planejament global provoca un espai amb edificis que representen arquitectes, amb un lluïment personal del autor i no tracten de construir un paisatge agradable i estèticament bell (CAPEL, 2010).

El gran esdeveniment precisa d'un planejament veloç. L'elaboració del projecte, la designació de la seu que acollirà l'esdeveniment i la realització de les obres projectades és un procés que s'allarga poc més d'una dècada. Una dècada on s'escriuen algunes de les pàgines de l'esdevenir de la ciutat en les següents, tant en els aspectes més visibles, com la remodelació dels espais, com en aspectes menys perceptibles, com pot ser la cohesió social. Cal apreciar quins beneficis ha reportat la planificació neoliberal des dels anys 80 fins a dia d'avui i quins són els motius que ha portat a que diferents projectes d'arreu del món hagin escollit aquesta manera de constituir la ciutat. La maximització de beneficis de les àrees transformades són esclaves dels dictàmens capitalistes internacionals i globalitzadors que hipotequen el paisatge històric per tal d'optimitzar l'espai transformat com a màquina de producció de capital.

Realitzant una lectura transversal de tots els aspectes treballats al llarg d'aquest estudi es pot afirmar que Lisboa va realitzar l'esdeveniment conscient de les mancances que posseïa la ciutat, on els agents van planificar l'esdeveniment havent determinat l'ús de les noves infraestructures un cop realitzada la Exposició Universal, havent-se presentat al món amb un nou espai urbà modern, que contrasta amb la Lisboa que limita amb el Parque das Nações. L'àrea actualment gaudeix d'un major dinamisme en comparació a l'altre objecte d'estudi, el Fòrum de Barcelona. Un dels motius que determinen el major èxit de l'àrea Expo 98 és el fet d'esdevenir un espai exclusiu dins de la capital, on tant el lisboeta com el turista poden gaudir d'una oferta de serveis, oci i restauració que enlloc més de la capital portuguesa conflueixen. Fet que contrasta amb Barcelona, amb àrees que compleixen amb els possibles usos que actualment hauria d'allotjar l'àrea del Fòrum, ja creats pels Jocs Olímpics en àrees amb un major atractiu i una ubicació menys perifèrica com per exemple és el cas del Port Vell.

Un dels fets coincidents entre ambdues zones és la planificació de tota l'àrea transformada per l'esdeveniment preveia una major acollida de la que posseïa realment l'indret i les noves instal·lacions realitzades. El gran nombre d'immobles i oficines buscant llogater evidencien com passats ja 15 anys de l'esdeveniment a la capital portuguesa es va realitzar una planificació molt per sobre de la captació real que posseeix. La zona Fòrum encara deambula sense cap rumb definit, amb una presència

tant d'habitants com de visitants bastant moderada, i amb instal·lacions que tot i no restar tancades ni molt menys abandonades, marxen a mig gas esperant un millor motor per acabar d'arrancar amb convicció.

Lisboa necessitava una Exposició Universal per tal de restaurar una àrea degradada i ubicar dintre la ciutat nous equipaments aptes per a albergar altres grans esdeveniments i fires internacionals, tot i havent mil camins diferents per recórrer, construint amb menys ostentació arquitectònica i rehabilitant algunes de les mancances bàsiques encara per solucionar dels barris limítrofs immediats com dins el conjunt de la ciutat. Barcelona també va necessitar els Jocs Olímpics per ser qui és actualment, amb les seves múltiples virtuts i nombrosos defectes, si més no el que és bastant més discutible és si la ciutat va necessitar un esdeveniment com el Fòrum Universal de les Cultures, degut als beneficis que ha produït per al conjunt de la ciutat creant instal·lacions sense rumb definit, espais amb poca sinèrgia amb els habitants i generant una controvèrsia social envers l'esdeveniment que va desacreditar i ofegar el “model Barcelona”.

7. BIBLIOGRAFIA

- Ajuntament de Barcelona, Institut Cerdà. *Barcelona Fòrum 2004: un nou model de ciutat. La sostenibilitat en el projecte de reordenació urbana del Front Litoral Besòs*. Institut Cerdà Fundació Privada. Barcelona, 2004.
- ALBET, Abel i BENACH, Núria. *Barcelona 1979-2004, entre el modelo y el espectáculo*. Barcelona, 2004.
- ANGULO, Sílvia. *Jean Nouvel visita la zona donde se ubicará la discoteca Amnesia* [en línia]. Barcelona. 21-11-2012. [Consulta 20-7-2013]. Disponible a: <<http://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20121121/54354704507/jean-nouvel-visita-zona-disco-teca-amnesia.html>>.
- Assemblea de Resistència al Fòrum 2004, *La otra cara del Fòrum de les Cultures S.A*. Edicions Bellaterra. Barcelona, 2004.
- BARCELONA TURISME. *Rutes temàtiques – Parcs* [en línia]. Barcelona, 2013. [Consulta 31-8-2013]. Disponible a: <http://www.barcelonaturisme.com/Parc-Diagonal-Mar/_3Ngb8YjSpL3U56ScBHOWcxpDev_Vr2xeiPhRcT-JxmcfXOuDXW9ewI_IP2Zl6_m9>
- BENACH, Núria. *Producción de imagen en la Barcelona del 92*. Estudios geográficos, núm 212. Barcelona, 1993.
- BORJA, Jordi. *Llums i ombres de l'urbanisme de Barcelona*. Ed. Empúries. Barcelona, 2010. ISBN 9788497874595.
- BOTELLA, Miquel. *El Fòrum Barcelona 2004. Una oportunitat desaproveitada?* Fundació CIDOB. Barcelona, 2006.
- CABRAL, João et al. *The Expo'98 Urban Project*. Departamento de Ambiente e Ordenamento, Universidade de Aveiro, 1998.
- CAPEL, Horacio. *¿En qué ha fallado Barcelona?*. Revista Portuguesa de Geografia Finisterra, Volume XLIV, número 90. Lisboa, 2009.
- CCIB. Centre de Convencions Internacional de Barcelona. <www.ccib.es>. Barcelona, 2013.
- CET/DAEST. *A EXPO'98 de Lisboa: Observar enquanto se realiza*. Sociologia. Problemas e Práticas, 15. Lisboa, 1994.
- CLOS, Joan. *El Fòrum Universal de les Cultures. Barcelona 2004. Conferència de: Joan Clos i Matheu. Alcalde de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 2002.
- Consorci del barri de la Mina. *Població i habitatge*. [en línia, consulta 23-8-2013]. Disponible a: <<http://www.barrimina.org/index.php/barri-de-la-mina-mainmenu-8.html>>. Barcelona, 2013.

- DEL ROMERO, Luis. *Dos décadas de urbanismo-espectáculo en España: Los grandes eventos como motor de cambio urbano*. Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles Nº 53. 2010.
- DOMINGUEZ, Nereida. *Sónar 2013: récord histórico de asistencia* [en línea]. Barcelona, Radio Barcelona. 16-6-2013. [Consulta: 9-7-2013]. Disponible a: <http://www.cadenaser.com/cultura/articulo/sonar-2013-record-historico-asistencia/csrcsrpor/20130616csrcsrcul_2/Tes>.
- Federació d'associacions de veïns i veïnes de Barcelona. *La Veu del carrer*. Núm. 84. Barcelona, 2004.
- FIGUEIRA, Jorge. *A Expo 98 de Lisboa: Projeto e legado*. Arqtexto. Lisboa, 2012.
- FÒRUM 2004 i LUNWERG EDITORES. *Fórum Barcelona 2004. Una nueva cita mundial sobre la sostenibilidad, la diversidad y la paz*. Lunwerk editores. Barcelona, 2004.
- HARVEY, David. *From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism*. Series B, Human Geography, Vol. 71, No. 1. 1989.
- HEDRICK-WONG, Yuga. *MasterCard Global Destination Cities Index*. MasterCard Worldwide Insights. 2013.
- HORTA, Gerard. *L'espai clos. Fòrum 2004: notes d'una travessia pel no-res*. Edicions de 1984. Barcelona, 2004.
- IBÁÑEZ, Tomás. *La Gobernanza: pieza clave del neoliberalismo avanzado*. Revista Libre Pensamiento. Madrid, 2012.
- Institut Cerdà Fundació Privada. *Barcelona Fòrum 2004: un nou model de ciutat. La sostenibilitat en el projecte de reordenació urbana del Front Litoral Besòs*. Imatge i producció editorial municipal. Barcelona, 2004.
- LÓPEZ, I. y RODRÍGUEZ, E. *Fin de ciclo: financiarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959-2010)*. Madrid, Traficantes de sueños, 2010. cap. 7, pp. 315-353.
- LÓPEZ, Pere. *Todos, mayoría y minorías en la Barcelona Olímpica. Apuntes sobre el gobierno de lo social en la ciudad-empresa*. Economía y Sociedad, núm. 9. Madrid, 1993.
- LOURENÇO, Júlia. *EXPO – 98 and trickling down effects in Lisbon*. The 38th International Congress “The Pulsar Effect” Planning with Peaks. University of Minho, 2002.
- MATIAS FERREIRA, Vítor. *Fascínio da cidade. Memória e projecto da urbanidade*. Ler Devagar. Lisboa, 2004.
- MENDES, Luís. *O lazer e o recreio no Parque das Nações: O consumo, o lúdico e o estético na produção da cidade pós-moderna*. Inforgeo, 16/17. Edições Colibri. Lisboa, 2001-2002.

- MERCADÉ, Montserrat. *Parc zoològic marí de Barcelona*. [en línia]. Barcelona. Actualitzat 31/12/2011. [Consulta 25-7-2013]. Disponible a: <http://territori.scot.cat/cat/notices/2011/12/parc_zoolOgic_marI_de_barcelona_3046.php>
- MUÑOZ, Francesc. *Urbanización. Paisajes comunes, lugares globales*. Editorial Gustavo Gili. Barcelona, 2008.
- OIT. *Planificación estratégica urbana: conceptos y prácticas*. Centro Internacional de Formación de la OIT. Torí, 2004.
- Parque Expo '98. <www.parqueexpo.pt>. Lisboa, 2013.
- PEIRÓN, Francesc. *Próxima estación, Fórum*. [en línia]. Barcelona. 5/8/2003. [Consulta: 12-7-2013]. Disponible a: <<http://hemeroteca-paginas.lavanguardia.com/LVE01/PUB/2003/08/05/LVG200308050012VB.pdf>>
- PROMATERIALES. *Torre Telefónica Diagonal Zero Zero. Arquitectura neta, serena y ligera*. Revista Promateriales. Madrid, 2011.
- QUEIRÓS, Margarida. *Barcelona(s). Cidade dos projectos ou projectos da cidade?*. Revista Portuguesa de Geografia Finisterra, Volume XLIV, número 90. Lisboa, 2009.
- QUIVY, Raymond i VAN CAMPENHOUDT, Luc. *Manual de recerca en Ciències Socials*. Herder Editorial, S.L. Barcelona, 1997.
- SEIXAS, João. *Os Mega Eventos na Cidade. Imagética Social, Política Económica e Governança Urbana*. Revista eletrônica e-metropolis. 2010.
- SOBREQUÉS, Jaume. *Projecció i impuls urbà a la història de Barcelona. Les exposicions de 1888 i 1929*.
- SOEIRO DE BRITO, Raquel. *Lisboa. Esboço geográfico*. Boletim Cultural da Junta Distrital de Lisboa. III Série – Nº 82 – 1976. Lisboa, 1976.
- TURISME DE BARCELONA. *Estadístiques de Turisme a Barcelona i Província*. Diputació de Barcelona. Barcelona, 2013.
- UTE. *Barcelona, marca registrada. Un model per desarmar*. Editorial Virus. Barcelona, 2004.